

Gezocht: leerling-vrijwilliger (m/v)

Onderzoek naar vrijwilligerswerk door scholieren

Maart 2002

Drs. Suzanne Tan
Drs. ing. Norbert Broenink
Dr. Klaas Gorter

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding.....	5
1.1 Achtergrond van het onderzoek	5
1.2 Vraagstelling.....	7
1.3 Opzet van het onderzoek	8
1.4 Leeswijzer.....	10
1.5 Opdrachtgevers, begeleiders en uitvoerders.....	11
Hoofdstuk 2 Vrijwilligerswerk door scholieren: ervaringen in het buitenland.....	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Service learning in de Verenigde Staten	14
2.3 Vrijwilligerswerk door scholieren in Engeland.....	15
2.4 Voorbeelden van vrijwilligersprojecten	16
2.5 Definities, doelen en effecten	18
2.6 Succes en faalfactoren	21
2.7 Conclusie	22
Hoofdstuk 3 Vrijwilligerswerk door scholieren in Nederland	25
3.1 Inleiding	25
3.2 Vrijwilligerswerk door jongeren in Nederland	26
3.3 Wat willen jongeren met vrijwilligerswerk?	27
3.4 Stimuleren van vrijwilligerswerk door jongeren	29
3.5 Vrijwilligerswerk door scholieren?	30
Hoofdstuk 4 Voorbeelden van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Projecten	32
4.3 Conclusie.....	40

Hoofdstuk 5 Bevindingen	41
5.1 Inleiding	41
5.2 De projecten	42
5.3 Ervaringen	44
5.4 Succes- en faalfactoren	47
5.5 Profijt	56
5.6 Conclusie	57
Hoofdstuk 6 Conclusie	59
6.1 Inleiding	59
6.2 Bevindingen in Nederland	60
6.3 Bevindingen in de Verenigde Staten en Engeland	65
6.4 Universele succes- en faalfactoren?	67
6.5 Slotconclusie	69
Literatuur	71
Bijlage : Effecten van service learning in de Verenigde Staten	76

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Vrijwilligerswerk wordt gedefinieerd als werk in georganiseerd verband, ten behoeve van anderen, een groepering of de samenleving, dat niet verplicht is en niet betaald wordt, behoudens onkostenvergoeding. Met georganiseerd verband wordt niet alleen bedoeld op formele verenigingen en stichtingen, maar ook op minder duurzame verbanden, zoals groepen, losjes georganiseerde burenhulpdiensten en incidentele evenementen (Van Daal, 2001).

De Verenigde Naties hebben 2001 uitgeroepen tot het Internationale Jaar van de Vrijwilliger. In januari was Nederland het gastland voor de Wereld Vrijwilligersconferentie. Het Internationale Jaar van de Vrijwilliger moet afrekenen met het geitenwollensokkenimago, zo kopte NRC Handelsblad (18 januari 2001) in een themabijlage over vrijwilligerswerk. Daarin wordt geconstateerd dat de meeste jongeren nog maar moeilijk zijn te porren voor onbetaald werk (De Bruin, 2001). Naast het imago van vrijwilligerswerk bij jongeren, houdt dit onder meer verband met de toename van de manieren waarop zij hun vrije tijd besteden. Het artikel in NRC Handelsblad vermeldt het programma van de NOV (Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk), waarin het concept van de vijf B's centraal staat. Die staan voor het binnenhalen, begeleiden, belonen, behouden en beëindigen van vrijwilligers(werk). Tezamen vormen de vijf B's het beleid gericht op vrijwilligers. Gezien de moeite die men heeft om jonge mensen voor vrijwilligerswerk te interesseren, is de B van binnenhalen voorlopig de meest essentiële. Vervolgens zijn ook de andere B's net zo belangrijk om te voorkomen dat ze spoedig weer afhaken. Bij het werven van jongeren duidt men het werk vaak aan met termen als 'activiteiten' en 'leuke dingen doen'. Vooral in de sectoren van de hulpverlening en

de zorg heeft men moeite om jonge mensen aan te trekken. Jongeren associëren het vrijwilligerswerk op dit gebied met oude dames die zieke mensen helpen met eten en wassen. Op 'stoerdere' terreinen gaat het gemakkelijker, zoals zich inzetten voor Amnesty International of helpen bij culturele festivals.

Vraagstukken rond vrijwilligerswerk door jongeren zijn eerder aan de orde geweest bij de discussie over invoering van de sociale dienstplicht. Vanaf de jaren zeventig hebben met enige regelmaat sommige politici gepleit voor invoering van een sociale dienstplicht. Recentelijk heeft de voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) nogmaals verplicht vrijwilligerswerk voor jongeren bepleit (NRC Handelsblad, 15 januari 2002). Jongeren tussen de 14 en 18 jaar zouden een verplichte stage moeten lopen bij een organisatie, vanwege de opvoedkundige waarde. De overheid onderschrijft het belang van vrijwilligerswerk, maar heeft niet het voornemen het verplicht te stellen.

De school is een kanaal waarlangs grote groepen jongeren zijn te bereiken. Daarmee is de school een voor de hand liggende plek om jongeren in contact te brengen met vrijwilligerswerk. In Engeland en de Verenigde Staten is daar veel ervaring mee opgedaan. Daar vindt georganiseerd vrijwilligerswerk vanuit scholen en universiteiten plaats, dat bekend staat als *service learning*. In hoofdstuk 2 gaan we daar nader op in. Nederland kent deze programma's niet. Wel zijn hier op sommige plaatsen projecten waarin scholen en vrijwilligerscentrales samenwerken. Op enkele internationale scholen in Nederland is de aanpak gebaseerd op het model van service learning.

Met stimulerende maatregelen en het wegnemen van belemmeringen wil de overheid het vrijwilligerswerk bevorderen. Bij de begrotingsbehandeling van het ministerie van VWS in november 2000 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen, waarin wordt gewezen op het belang van vrijwilligerswerk op lokaal niveau en de bijdrage die scholieren daaraan kunnen leveren door middel van een 'maatschappelijke stage'. Deze motie vraagt de regering de 'maatschappelijke stage' verder uit te werken en te onderzoeken hoe (vrijwilligers)organisaties voldoende mogelijkheden tot begeleiding kunnen worden geboden. In hun antwoord aan de Kamer onderschrijven de Staatssecretarissen van VWS en OCenW het belang van het vroegtijdig betrekken van jongeren bij vrijwilligerswerk en de rol die het onderwijs daarbij kan spelen. Hierbij tekenen zij aan dat de inschakeling van jongeren geen verplichting mag zijn en dat hun deelname dient aan te sluiten bij hun belangstelling en leefwereld. In dit verband is te benadrukken dat zij met de term 'maatschappelijke stage' op iets geheel anders doelen dan het begrip stage zoals we dat kennen in het onderwijs. De maatschappelijke stage wordt gezien als een activiteit die vanuit de school georganiseerd wordt en tot doel heeft jongeren te laten kennismaken met de samenleving.

Bij de uitvoering van de motie willen de staatssecretarissen voortbouwen op de initiatieven die op dit gebied al zijn ontstaan. Zij stellen drie stappen voor: (1) goede voorbeelden van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties verzamelen en bekend maken, (2) de verwachtingen bij scholen en vrijwilligersorganisaties ten aanzien van onderlinge samenwerking inventariseren en succes- en faalfactoren voor die samenwerking in kaart brengen, en (3) scholen, vrijwilligersorganisaties en jongeren raadplegen over de opgedane ervaringen en verbetervoorstellen voor de praktijk. Dat laatste gebeurt in de vorm van een expertmeeting.

1.2 Vraagstelling

Voor het uitvoeren van een onderdeel van de motie (stap 2) heeft het ministerie van VWS het Verwey-Jonker Instituut de opdracht gegeven een verkennend onderzoek te verrichten. Het onderzoek moet antwoord geven op de volgende vragen:

1. Wat zijn de verwachtingen bij scholen en vrijwilligersorganisaties ten aanzien van onderlinge samenwerking?
2. Wat zijn de succes- en faalfactoren in de samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties?

Het onderzoek richt zich op de bestaande praktijk van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties. Hiermee wordt aangesloten bij de eerste stap bij de uitvoering van de motie, waarin de NOV bestaande initiatieven voor samenwerking heeft opgespoord. Naast de verwachtingen worden ook de concrete ervaringen met de samenwerking in het onderzoek meegenomen.

Onder vrijwilligersorganisaties verstaan wij in dit onderzoek: organisaties waarin vrijwilligers actief zijn. Dit kunnen organisaties zijn met voornamelijk vrijwilligers, maar ook professionele organisaties die naast hun betaalde werknemers met vrijwilligers werken.

Wat betreft de soorten scholen is gekozen voor scholen in het voortgezet onderwijs. De categorie voortgezet onderwijs omvat de scholen voor VWO, HAVO, MAVO, IWO (IVBO) en VMBO (CBS 2001). Met vrijwilligerswerk door leerlingen wordt niet gerefereerd aan vrijwilligerswerk binnen de school, zoals participeren in de leerlingenraad of het samenstellen van een schoolkrant.

Het onderzoek strekt zich aldus uit over specifieke projecten voor vrijwilligerswerk in het onderwijs, namelijk die waarbij een samenwerkingsrelatie met een vrijwilligersorganisatie bestaat en die plaatsvinden bij scholen voor voortgezet onderwijs. Deze afbakening is overeenkomstig de vraag van de opdrachtgever.

De uitkomsten van het onderzoek zullen dienst doen als input voor de derde stap in de uitvoering van de motie. Het raadplegen van scholen, vrijwilligersorganisaties en jongeren vindt in het voorjaar van 2002 plaats in de vorm van een expertmeeting.

1.3 Opzet van het onderzoek

Aanpak

Om informatie te krijgen over samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties zijn allereerst twee beknopte literatuurstudies uitgevoerd. De ene is gericht op het buitenland, de andere op Nederland. Zoals vermeld, heeft men in sommige landen al langer ervaring met de koppeling tussen onderwijs en vrijwilligerswerk. Om een situatieschets te kunnen geven, is hierover informatie verzameld via bronnen op het Internet. In de tweede studie is informatie bijeengebracht over initiatieven voor samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties in ons land.

Vervolgens is een aantal bestaande projecten voor vrijwilligerswerk, waarin wordt samengewerkt tussen scholen en vrijwilligerscentrales, uitgebreid onderzocht. Dat gebeurde door de betrokken personen te bevragen over hun opgedane ervaringen en over hun visie op deze projecten. Daarbij komen alle 'partijen' aan het woord: de docenten of andere personen binnen de school die het project hebben opgezet en/of begeleid, de betrokken personen van de vrijwilligersorganisatie en de deelnemende leerlingen. De bevraging bestaat uit twee ronden: een schriftelijke vragenlijst voor alle betrokkenen, en in een aantal gevallen een mondeling interview ter aanvulling. In de vraaggesprekken vertellen verschillende 'partijen' over hun ervaringen met het project en in aansluiting hierop over hun visie op succes- en faalfactoren bij dit soort vrijwilligersprojecten.

De selectie van de scholen is als volgt uitgevoerd:

1. De NOV heeft de aanwezige voorbeelden van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties geïnterviewd. Hiermee is een lijst van projecten verkregen die in het onderzoek betrokken zijn. Op basis van deze lijst hebben de onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut de scholen benaderd.
2. Er is contact gezocht met de coördinatoren van de projecten (meestal een docent van de school). Zij vormden het aanspreekpunt voor het verzoek om deelname aan het onderzoek.

3. Na hun toezegging tot medewerking is aan de schoolleiding, de coördinator van het project binnen de school, twee deelnemende leerlingen en de contactpersoon van de vrijwilligersorganisatie een schriftelijke vragenlijst toegestuurd. Daarmee zijn vooral feitelijke gegevens over de vrijwilligersprojecten verzameld.
4. Op basis van de verkregen informatie uit de vragenlijsten is een aantal scholen geselecteerd voor een diepergaand onderzoek. Om de praktijk van de samenwerking in kaart te kunnen brengen, is gekozen voor scholen die vanuit hun ervaring over hun project kunnen spreken. Dit zijn de scholen die verder zijn dan de startfase van het project en waarbij het vrijwilligerswerk van de leerlingen enige omvang heeft, dat wil zeggen meer inhoudt dan een eenmalige of incidentele inzet.
5. Alle partijen die direct bij de geselecteerde projecten zijn betrokken (begeleider binnen de school, deelnemende leerlingen en contactpersoon van de vrijwilligersorganisatie) zijn benaderd voor een uitgebreid interview over hun ervaringen en over hun visie op dit soort vrijwilligersprojecten.

Bereikte aantallen projecten

Het streven om op bovengenoemde wijze bij zes scholen het volledige onderzoek (vragenlijsten en interviews) te doen is, ondanks een intensieve benadering, niet gehaald. Om verscheidene redenen zijn de meeste scholen afgevallen.

De inventarisatie uit fase 1 (uitgevoerd via een mailing van de NOV naar alle vrijwilligerscentrales) heeft in totaal 34 onderwijsinstellingen opgeleverd. Om uiteenlopende redenen zijn er uiteindelijk van deze 34 onderwijsinstellingen maar 10 scholen overgebleven die bevestigd konden worden.¹

Een praktisch probleem dat een belangrijke rol gespeeld heeft bij het benaderen van de scholen is de moeilijke bereikbaarheid van docenten. Veel van de initiatiefnemers of projectleiders op scholen zijn docent. Ze zijn op school heel moeilijk te bereiken omdat ze tijdens het lesgeven niet gestoord kunnen worden. In eerste instantie is

¹ Zeven van de projecten hebben geen betrekking op het voortgezet onderwijs, maar op Hogescholen. Deze zijn niet in het onderzoek meegenomen. Met alle andere scholen is contact gezocht. Hieruit is gebleken dat de eerste inventarisatie een te rooskleurig beeld geeft van het aantal daadwerkelijke vrijwilligersprojecten. Bij acht scholen bleek geen project gaande te zijn. Hooguit heeft een docent een keer contact gezocht met een vrijwilligerscentrale met een vraag erover. Bij zeven scholen zijn er wel plannen, maar deze moeten nog starten. Daar is het dus niet mogelijk om ervaringen of succes- en faalfactoren te achterhalen. Bij één school bleek het niet te gaan om een project gericht op vrijwilligerswerk, maar om een verplichte stage. Eén school was niet bereid tot deelname aan het onderzoek.

telefonisch contact gezocht. Indien dat na herhaalde pogingen niet lukte werden zij per fax en/of e-mail benaderd. In de meeste gevallen is uiteindelijk wel contact totstandgekomen.

Uiteindelijk zijn bij de tien scholen vragenlijsten uitgezet, nadat de coördinator medewerking had toegezegd aan het onderzoek. Aan elke school zijn drie soorten vragenlijsten toegestuurd: voor de schoolleiding, de coördinator zelf en voor twee leerlingen. Tevens is de school gevraagd ons de namen en adressen aan te leveren van de vrijwilligersorganisaties waar de leerlingen vrijwilligerswerk doen. Ondanks de toezegging tot medewerking, en ondanks verscheidene rappels, zijn de vragenlijsten niet in alle gevallen teruggezonden. Uiteindelijk zijn vier vragenlijsten van de schoolleiding geretourneerd (waarvan één onvolledig ingevuld), zes van de coördinator van de school (waarvan één niet bruikbaar), tien van de leerlingen en vijf vragenlijsten van vrijwilligersorganisaties.

Bij twee scholen zijn interviews gehouden voor het diepteonderzoek (in totaal tien interviews). Dit aantal is lager dan vooraf was gepland, vanwege de geringe bereidheid van de scholen om mee te doen. Om dit aantal te compenseren is gezocht naar projecten die niet in de NOV-inventarisatie naar voren zijn gekomen. Op deze wijze zijn nog twee projecten (*'The International Award for Young People'* en *'Let's Volunteer'*) achterhaald. Vanwege de einddatum van het onderzoek is bij deze projecten alleen nog informatie via de coördinatoren ingewonnen.

Al met al zijn de onderzoeksbevindingen dus beperkt tot een klein aantal scholen, waarmee het verkennende karakter van het onderzoek wordt benadrukt.

1.4 Leeswijzer

Na deze inleiding waarin de vraagstelling, het doel en de aanpak van dit onderzoek beschreven zijn, volgen nog vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de ervaringen die in Engeland en de Verenigde Staten zijn opgedaan met vrijwilligerswerk door scholieren. In hoofdstuk 3 wordt kort ingegaan op de jonge geschiedenis van vrijwilligerswerk door scholieren in Nederland en de context waarbinnen dit plaatsvindt. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 een aantal projecten beschreven uit dit onderzoek. Deze projecten zijn exemplarisch voor de verschillende soorten projecten die in Nederland voorkomen. De concrete voorbeelden maken meteen duidelijk wat in Nederland verstaan wordt onder vrijwilligerswerk door scholieren. In hoofdstuk 5 wordt uiteengezet welke succes- en faalfactoren de in dit onderzoek bevroegde projecten kenmerken. Hiertoe zijn de ervaringen van zowel (coördinatoren van) scholen als leerlingen als vrijwilligersorganisaties naast elkaar gezet. Hoofdstuk 6 sluit dit rapport

af, met een samenvatting van de onderzoeksbevindingen. Tevens wordt in dit hoofdstuk beschreven in hoeverre de in het buitenland genoemde succes- en faalfactoren van toepassing zijn op de Nederlandse situatie.

1.5 Opdrachtgevers, begeleiders en uitvoerders

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de ministeries van VWS en OCenW. Zij hebben ook de financiële middelen ervoor verschaft.

De uitvoering was in handen van drs. ing. N. Broenink, dr. K. A. Gorter, drs. E. M. Kromontono, mevr. N. Rozeboom en drs. S. O. Tan.

Het contact met de opdrachtgevers tijdens het onderzoek verliep via dhr. drs. T. Praamstra (VWS, Directie Sociaal Beleid). Voor de verdere begeleiding van het onderzoek werd een commissie ingesteld, die bestond uit de volgende personen: mw. M.N. Andréa (OCenW), dhr. drs. R. Hetem (NOV), mw. drs. M.E.M. Huijben, (VWS, Directie Sport), dhr. drs. W.P. Kuyvenhoven (VWS, directie Jeugdbeleid), mw. G. van der Linde (Stichting Leerplan Ontwikkeling), dhr. drs. T. Praamstra (VWS, directie Sociaal Beleid) en mw. H. Wiegman (Stichting Leerplan Ontwikkeling).

Hoofdstuk 2

Vrijwilligerswerk door scholieren: ervaringen in het buitenland

2.1 Inleiding

Staat het vrijwilligerswerk door scholieren in Nederland nog in de kinderschoenen, in de Verenigde Staten en in Engeland is hier al tientallen jaren ervaring mee. In beide landen zijn er veel projecten voor scholieren van verschillende soorten opleidingen. Het vrijwilligerswerk heeft vaak een vaste plaats binnen het lesprogramma, en de leerlingen ontvangen er meestal studiepunten voor. Vaak moeten de leerlingen het vrijwilligerswerk doen om hun opleiding te kunnen voltooien.

In dit hoofdstuk wordt beschreven om wat voor soort vrijwilligerswerk het in deze landen gaat, welke leerlingen vrijwilligerswerk doen en hoe dit is ingepast in hun onderwijsprogramma. De buitenlandse ervaringen moeten natuurlijk begrepen worden in de context van het onderwijssysteem in deze landen. Ook al is deze anders dan de Nederlandse, er valt zeker te leren van de ervaringen elders. De valkuilen, de randvoorwaarden, de succes- en faalfactoren die men aangeeft, zullen niet altijd bij de Nederlandse situatie passen, maar de kennis die daar is opgebouwd, kan ook hier benut worden.

Voor dit hoofdstuk hebben we veel gebruikgemaakt van brochures en stukken op internet. Onderstaand stuk pretendeert zeker niet een uitputtend overzicht te zijn. Het gaat er in dit hoofdstuk om, in grote lijnen te laten zien hoe vrijwilligerswerk een vorm heeft gekregen in de V.S en in Engeland.²

2.2 Service learning in de Verenigde Staten

Vrijwilligerswerk via scholen wordt in de Verenigde Staten *service learning of community service* genoemd. De wortels van het vrijwilligerswerk door leerlingen liggen in het begin van de 20^e eeuw. De Amerikaanse filosoof en onderwijskundige John Dewey geloofde toentertijd al dat vrijwilligerswerk een effectieve manier van leren kan zijn voor leerlingen. Hij was van mening dat leerlingen met vrijwilligerswerk in hun vakkenpakket betere burgers worden, die zich in grotere mate betrokken voelen bij de maatschappij (Dewey, 1916).

In 1970 is vrijwilligerswerk voor het eerst toegevoegd aan het vakkenpakket van sommige scholen in de V.S. In de jaren tachtig kreeg het vrijwilligerswerk op scholen een behoorlijke impuls en werden extra pogingen ondernomen om vrijwilligerswerk te integreren in het onderwijs. In 1984 wordt op 27% van alle middelbare scholen een vorm van vrijwilligerswerk gedaan (Newman & Rutter 1985); in 1999 gebeurt dit op 75% van de openbare scholen. 32% hiervan wordt dan georganiseerd binnen het onderwijsprogramma; op de high schools is dit zelfs bijna 50% (Skinner & Chapman 1999).

Service learning vindt inmiddels plaats op een groot aantal scholen, verspreid over het hele land. Op lagere en middelbare scholen, hogescholen en universiteiten, publieke en privéscholen. Bij service learning zet de leerling zich in voor de directe leefomgeving. Hij of zij leert door iets te betekenen voor een ander, of door bij te dragen aan een positief leefklimaat. De gedachte achter service learning is dat dit gunstig is voor zowel de gemeenschap als de leerling. In hoeverre service learning vrijwillig of verplicht is, hebben we uit het materiaal niet op kunnen maken. Van een aantal scholen is in ieder geval bekend dat leerlingen een minimum aantal uren vrijwilligerswerk moeten uitvoeren om te kunnen slagen.

Service learning is van enkele lokale initiatieven en experimenten uitgegroeid tot een volwaardige branche. Kennis en ervaring worden gedeeld met anderen via brochures en via websites op internet. Veel scholen opereren niet alleen, maar hebben de krachten gebundeld. Er is sprake van tal van samenwerkingsverbanden tussen scholen

² Overigens leverde de internationale internetsearch helemaal niets op over andere landen

onderling, scholen en universiteiten en scholen en vrijwilligersorganisaties. Ook zijn er veel organisaties die ondersteuning bieden. De Amerikaanse overheid stimuleert de praktijk van service learning actief. Diverse overheidsinstanties bieden programma's, materialen en ondersteuning aan. Sinds 1999 heeft de overheid zichzelf de taak gesteld de stand van zaken wat service learning betreft te monitoren³. Tevens heeft het Amerikaanse ministerie van onderwijs in 1998 bepaald dat ten minste zeven procent van de gelden die scholen ontvangen in het kader van Work-Study programma's, besteed moet worden als vergoeding aan scholieren die zich dienstbaar opstellen door middel van community service. Als scholen meer dan tien procent van dit budget hieraan besteden, kunnen ze in aanmerking komen voor extra subsidie (Bowley e.a. 2000).

2.3 Vrijwilligerswerk door scholieren in Engeland

Ook in Engeland wordt vrijwilligerswerk door leerlingen verricht. Over de mate waarin dit gebeurt hebben wij geen gegevens kunnen vinden. In *Take part!*, een bundeling initiatieven voor vrijwilligerswerk door scholieren⁴, wordt gesproken over de "duizenden andere projecten" die er in Engeland zijn. En de *Junior Citizens Award* is in 1978 begonnen als een pilot met twee scholen, en omvat nu 25 scholen en 900 leerlingen per jaar (Mulligan 1995).

Uit de bronnen die we gevonden hebben blijkt dat er ook in Engeland vrijwilligerswerk door leerlingen wordt gedaan, en dat er volop ontwikkelingen zijn. In Engeland heeft van oudsher een sterke nadruk gelegen op de kwaliteit van het onderwijs. Er zijn echter steeds meer geluiden te horen dat het Engelse onderwijs aan vernieuwing toe is. Bentley⁵ schrijft: "We eisen een hogere standaard en streven ambitieuzere doelen na dan ooit, met een steeds meer verouderd systeem". Bentley vindt dat het onderwijs met de maatschappelijke ontwikkelingen mee moet veranderen. Onderwijs moet uit veel meer verschillende bronnen putten om jonge mensen mee te geven wat ze vandaag de dag nodig hebben. Bentley ziet met name een uitdaging in het leggen van een verbinding tussen het strenge van de beste onderwijsmethoden en de motivatie en kracht van het gemeenschapsleven. Volgens hem moet er meer geleerd worden op die plaatsen waar het geleerde uiteindelijk moet worden toegepast: op de werkvloer, in gezinnen en gemeenschappen. Dit idee is volgens hem dertig jaar geleden voor het eerst voorgesteld door Ivan Illich, die zijn

³ Dit gebeurt door het National Center for Education Statistics (NCES) van het *Department of Education*.

⁴ Een beschrijving van dit project is te vinden in paragraaf 2.4.

⁵ Tom Bentley was in 1998 en 1999 speciaal adviseur van de staatssecretaris van onderwijs en werkgelegenheid. Sinds 1999 is hij directeur van DEMOS: onafhankelijk onderzoeksinstituut en denktank van beleidsvraagstukken voor de langere termijn.

tijd vooruit was. Bentley heeft het uitgewerkt in zijn betoog voor onderwijsvernieuwing *Learning Beyond the Classroom* (1998).

Engelse vrijwilligersorganisaties maken zich zorgen over de afnemende interesse van jongeren voor vrijwilligerswerk. Jongeren hebben geen tijd of geen interesse, en vooral spreekt het hen niet aan. Volgens sommige mensen kampt de vrijwilligerssector met een imago-probleem. Op de website van het *Institute for Volunteering Research* bepleit de onafhankelijk onderzoekster Katherine Gaskin om niet te proberen jongeren om te vormen zodat ze bij de vrijwilligerssector passen, maar om de vrijwilligerssector te hervormen. Zij stelt een oplossing voor die FLEXIVOL heet, hetgeen staat voor: *Flexibility, Legitimacy, Ease of access, Xperience, Incentives, Variety, Organisations and Laughs* (Institute for Volunteering Research 1998).⁶

Er lijkt in Engeland sprake te zijn van het aanmoedigen van vrijwilligerswerk door het uitreiken van *awards*. Zo is er de *Junior Citizens Award* die jongeren aanmoedigt. Tien- en elfjarige scholieren doen in hun laatste lagereschooljaar drie projecten waarmee ze steeds twee stempels kunnen verdienen; als ze er zes hebben krijgen ze een certificaat. In het kader van de *Youth Award Scheme* kunnen tien- en elfjarigen de bronzen en zilveren award bemachtigen. Twaalfjarigen kunnen aan het werk gaan voor de gouden award. Het CSV reikt de *Award for Citizenship* uit aan jongeren van acht tot veertien jaar. Zij krijgen een 'paspoort voor het leven' waarin steeds projecten kunnen worden afgetekend (Mulligan 1995).

2.4 Voorbeelden van vrijwilligersprojecten

Uit de paragrafen hiervoor is duidelijk geworden dat vrijwilligerswerk door scholieren in de Verenigde Staten en in Engeland een verschijnsel is dat al lang bestaat. Maar wat moeten we ons hier nu bij voorstellen? Hieronder volgen een aantal voorbeelden.

Op de Quest Highschool in de Verenigde Staten wordt ieder semester van leerlingen in de leeftijd van 13 tot 18 jaar vereist, dat zij 30 uur vrijwilligerwerk verrichten. Dit kan gaan om werk in de bibliotheek, in bejaardentehuizen, op basisscholen, in dierenklinieken enzovoort. De werkzaamheden variëren van het begeleiden en toezicht houden op jongeren tot het invoeren van data en spelletjes doen met ouderen.

⁶ Dit is later door Heinsius e.a. (2001) vrij vertaald met FACETVOL vrijwilligerswerk: Flexibel, Aansprekend, Concurrerend, Ervaringen, Toegankelijkheid, Variatie, Organisatie en Lachen.

Leerlingen van de JFK Middle School hebben de afgelopen drie jaar in samenwerking met studenten van Broadbrook Coalition als het Blue Dolphin team er voor gezorgd dat het meer schoon blijft. Andere leerlingen van deze school hebben een inzameling gehouden van speelgoed en spelletjes voor minderbedeelde inwoners. Op de Mary Academy vroegen leraren zich af hoe je leerlingen leert begaand te zijn. Zodoende hebben ze een project bedacht in samenwerking met de Nashua Soup Kitchen and Shelter. Studenten zamelden levensmiddelen in voor de NSK en hielpen wekelijks met het bereiden van maaltijden en het uitdelen ervan. Op de Anoka Highschool is veel aandacht voor vrijwilligerswerk voor en door jongeren. Om de twee maanden verschijnt er een publicatie voor de leerlingen waarin organisaties vrijwilligers oproepen. Voorbeelden hiervan zijn: als veiligheidsmedewerker helpen bij een evenement, golfballen verkopen voor een goed doel, of een voorjaarschoonmaak in de tuinen van oudere mensen houden, samen met hen.⁷

Take Part! is een project in Engeland van Community Service Volunteers (CSV) waar meerdere scholen aan verbonden zijn. De reden van de CSV om dit project te beginnen was het resultaat van een studie van de CSV zelf naar het effect van de bijdragen van volwassen vrijwilligers op de schoolprestaties van kinderen. De ondersteuning van deze volwassenen bleek enorm van invloed te zijn. Geïnspireerd door deze bevindingen is Take Part! opgezet in samenwerking met de Barclays Bank die de Barclays New Futures Award uitreikt. Het uitgangspunt van de coördinator, Jim Mulligan, is dat er op de meeste scholen al een vorm van vrijwilligerswerk is, en dat jonge mensen vaak bereid zijn om hun tijd en energie te gebruiken om anderen te helpen, maar dat scholen doorgaans falen om hier gebruik van te maken. Van 1995 tot 2000 zijn op ongeveer tien scholen 50 projecten uitgevoerd. Het ging om verschillende typen scholen en verschillende niveaus van onderwijs. De aard en vorm van de projecten zijn zeer verschillend. Zo zijn er projecten waarbij oudere leerlingen jongere leerlingen met leesproblemen leesondersteuning bieden, leerlingen van het speciaal onderwijs meehelpen in een bejaardentehuis, of scholieren van een tuinbouwschool vrijwilligerswerk doen in de natuur.

Andere projecten zijn minder op praktische hulp gericht en meer vormend van aard. Op de Bretton Woods Community School in Engeland bijvoorbeeld wordt gewerkt met verdiepende thema's waarbij kennisopbouw gekoppeld wordt aan het leveren van een eigen bijdrage. Bij het thema 'vluchtelingen' hebben de studenten de problemen van migratie als gevolg van oorlog bestudeerd. Ze hebben geld ingezameld en hebben contact met een school in Albanië waar ze twee keer per jaar kleding en medicijnen naartoe sturen. De kosten voor de medicijnen worden betaald met opbrengsten van gospeloptredens door de scholieren. Op dezelfde school is

⁷ Zie voor meer informatie over genoemde projecten: members.tripod.com, www.gazettenet.com, www.educationworld.com en www.anokahs.anoka.k12.mn.us.

ook een criminaliteitspreventieproject waarbij leerlingen een onderzoek hebben gedaan naar graffiti en vandalisme en mensen hebben geïnterviewd waarbij is ingebroken. Ook gaan ze een vrijdagavond mee surveilleren met de politie. Leerlingen die projecten goed afronden ontvangen een certificaat. Scholieren in Belfast die lid zijn van de Marillac Association gaan zelfs een 'levenslange' verbintenis aan met een lokale bejaarde die ze elke week bezoeken zolang zowel zijzelf als de bejaarde in Belfast blijven wonen (Mulligan1995).

2.5 Definities, doelen en effecten

Definities

Er zijn meerdere pogingen gedaan om service learning te definiëren. In alle definities komt naar voren dat het om een combinatie van leren en vrijwilligerswerk doen gaat. Bij de ene definitie ligt de nadruk sterker op het leeraspect voor de leerling, bij de andere juist op wat de leerling voor de samenleving kan betekenen. Het lijkt erop dat met name het laatste aspect in de Verenigde Staten benadrukt wordt. Over het algemeen wordt stevig neergezet dat een leerling de samenleving iets te bieden heeft en daar ook een taak in heeft. Van jongs af aan moeten kinderen leren dat ze bij kunnen dragen aan een betere wereld. Zelfs kleine kinderen *can make a difference*. De definities doen naar Nederlandse maatstaven misschien erg 'Amerikaans' aan, bijna als een wervende slogan. Zie bijvoorbeeld de definitie van service learning die *Service Learning Colorado* hanteert:

Service Learning is:

- Een filosofie dat jonge mensen de grootste bron en aanwinst van een samenleving zijn, en dat het de verantwoordelijkheid van elke gemeenschap is om jonge mensen te helpen democratische burgers te worden die kundig bijdragen aan hun gemeenschap.
- Een gemeenschap verbeter model dat de samenwerkingsrelatie tussen school en gemeenschap gebruikt om onderwijs nieuw leven in te blazen en jongeren en leden van de gemeenschap direct betreft in het vergroten van academische verworvenheden terwijl er een veilige en beschaafde leeromgeving in en rond de school wordt gecreëerd.

- Een onderwijs- en leer methode die actief leren en experimenteren waardeert als een context voor het eigen maken van normen en richtlijnen, en die jonge mensen steeds weer vraagt: Wat heb je geleerd? En wat betekent dat dus? En welke acties kun je nu ondernemen met de kennis die je nu verworven hebt?⁸

Het National Center for Education Statistics in de V.S. maakt het volgende onderscheid tussen service learning en community service. Volgens hen is er community service, dit zijn activiteiten die niet gerelateerd zijn aan het vakkenpakket van de leerling. Het kan verplicht (in de zin van taakstraf) of vrijwillig zijn. Over het algemeen bevat het niet expliciet leermomenten en/of reflectie op handelen. Het zijn activiteiten die op het terrein van de school kunnen plaatsvinden (zoals papierprikken) of activiteiten buiten school. Daarnaast is er service learning, dit is vrijwilligerswerk dat gebaseerd is op het vakkenpakket van de leerling. Het is gekoppeld aan het schoolprogramma. Het werk dat leerlingen vrijwillig uitvoeren moet te maken hebben met hun vakkenpakket of afstudeerrichting. Het moet duidelijk leermomenten bevatten en het moet tegemoet komen aan maatschappelijke behoeften. Leerlingen moeten regelmatig nadenken over wat ze tijdens het vrijwilligerswerk hebben geleerd. Door bijvoorbeeld discussies in de klas, een presentatie of werkstuk wordt het vrijwilligerswerk gekoppeld aan school.

In Engeland wordt ook de term *community action projects* gebruikt. Ook wordt vrijwilligerswerk geregeld in één adem genoemd met *citizenship education*. Net zoals in de V.S. worden met het vrijwilligerswerk twee soorten doelen nagestreefd: een leereffect voor de leerling en een bijdrage van de leerling aan de gemeenschap. Concrete algemene definities van de termen hebben we niet gevonden.

Het doel van vrijwilligerswerk

Waarom ondersteunen scholen in de V.S. en in Engeland vrijwilligerswerk door leerlingen? De scholen noemen verschillende redenen. Zo biedt vrijwilligerswerk jongeren de mogelijkheid om in de "echte wereld" vaardigheden te ontwikkelen die helpen om problemen te leren oplossen. Door vrijwilligerswerk bouwen de leerlingen begrip op voor anderen en voor diverse beroepen. Ze doen nieuwe ervaringen op met verschillende groepen, individuen en situaties en leren op wat voor manier zij een steentje bij kunnen dragen aan de gemeenschap. Ook ontwikkelen leerlingen bijvoorbeeld communicatieve vaardigheden, ze leren communiceren met de mensen waarmee ze werken. Ook leren leerlingen verantwoordelijkheid te dragen. Door te werken als vrijwilliger leren de leerlingen dingen die van nut kunnen zijn wanneer zij op zoek gaan naar een betaalde baan na hun studie. Ook leren leerlingen hoe het is om als onderdeel van een team te werken. Ze leren dat door middel van samenwerking doelen gehaald kunnen worden.

⁸ www.service-learning-colorado.net

Door middel van vrijwilligerswerk kunnen leerlingen de in de klas geleerde vaardigheden aanvullen met ervaringen uit de praktijk. Volgens één organisatie⁹ raken jongeren door vrijwilligerswerk weer meer betrokken bij de samenleving en is daardoor de kans groter dat ze op het rechte pad blijven.

Het Amerikaanse NCES heeft openbare scholen met service learning gevraagd of ze de drie meest belangrijke redenen voor service learning op een rij konden zetten. Dit leverde de volgende resultaten op (schooljaar 1998-1999):

- leerlingen actief lid maken van de gemeenschap	53%
- vergroten van kennis en begrip ten aanzien van de gemeenschap	51%
- inwilligen van noden van de gemeenschap	48%
- aanmoedigen van opofferingsgezindheid en zorg voor anderen	46%
- bevorderen van de persoonlijke en sociale ontwikkeling	26%
- kritisch en oplossingsgericht leren denken	19%
- bewust maken van carrièremogelijkheden	18%
- houding ten opzichte van school verbeteren	16%
- prestatie van de leerling verbeteren	12%
- kans op risicovol gedrag van leerlingen verminderen	10%

(Skinner & Chapman, 1999)

Effecten van vrijwilligerswerk

Er zijn diverse onderzoeken gedaan naar het effect van service learning. Deze zijn binnen het programma Learning In Deed in kaart gebracht en gerubriceerd. Er zijn onder andere positieve effecten gevonden op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen, op het verantwoordelijkheidsgevoel en de sociale vaardigheden van leerlingen, op de communicatie en contacten tussen leerlingen en onderwijzers, op de houding van leerlingen ten opzichte van andere mensen, op kennis over en betrokkenheid bij de maatschappij, en op de motivatie om te leren.¹⁰

⁹ Compact for learning and citizenship, zie www.az.com

¹⁰ Voor een gedetailleerde beschrijving en bronvermelding zie bijlage 1.

2.6 Succes en faalfactoren

Ondanks de ruime en jarenlange ervaring in de Verenigde Staten met service learning wordt in de literatuur aangegeven dat er meer behoefte is aan evaluaties van projecten. Studies naar randvoorwaarden of succesformules lijken schaars voorhanden te zijn. Een algemene evaluatie van service learning als instrument hebben wij niet gevonden. Op projectniveau zijn er wel enkele evaluaties beschikbaar die randvoorwaarden, verbetertips en succesfactoren presenteren.

Hieronder volgen adviezen voor het goed opzetten van een project. Deze verbetertips komen van diverse bestaande projecten in de Verenigde Staten en in Engeland.¹¹

- Ga uit van nuttig vrijwilligerswerk en een daadwerkelijke behoefte aan hulp.
- Creëer samenwerkingsrelaties met vrijwilligersorganisaties.
- Veel vrijwilligersorganisaties zijn onbekend met het inzetten van jongeren als vrijwilliger. Zij zien vaak geen mogelijkheden binnen het vrijwilligerswerk voor jongeren; bedenk dus van tevoren zelf mogelijkheden voor jongeren.
- Verzeker je ervan dat de leerlingen goed weten wat ze moeten doen en hier ook toe in staat zijn.
- Zorg dat het om passend werk gaat, houdt het simpel en tastbaar.
- Betrek leerlingen zoveel mogelijk bij het ontwerp van een project.
- Begin liever met een klein project dat altijd nog kan groeien dan met iets dat groots is opgezet maar misschien niet haalbaar blijkt.
- Laat vrijwilligersorganisaties een presentatie komen geven in de klas over hun werk om op die manier de leerlingen enthousiast te maken.
- Maak vooraf een reële inschatting van de kosten en bekijk of je fondsen kunt benutten. Maak ook gebruik van vrijwilligersorganisaties die misschien kunnen ondersteunen door het uitlenen van bijvoorbeeld hun busjes.
- Maak afspraken over praktische punten zoals wie hoe laat waar is.

¹¹ De *American Association of Community Colleges* selecteerde veertien scholen waar gedurende drie jaar mee samengewerkt werd op het terrein van service learning projecten. Zij kwamen op basis daarvan tot zeven succesfactoren (Robinson 1999). Het Amerikaanse *National Institute on Out-of-School Time Center for Research on Women* noemt eveneens zeven succesfactoren voor het slagen van vrijwilligersprojecten (National Institute on Out-of-School Time center for Research on Women 1999). Uit de vijftig projecten behorende bij het Engelse programma *Take part!* zijn vijftien aanbevelingen naar voren gekomen. De genoemde succesfactoren komen gedeeltelijk overeen, waardoor er voor gekozen is om ze hier geïntegreerd te presenteren.

- Leerlingen kunnen beloond worden door certificaten en awards.
- Laat het vrijwilligerswerk geen extra activiteit zijn, maar integreer het in het onderwijsrooster.
- Betrek het bestuur van de school bij de activiteiten: het zou vrijwilligerswerk moeten steunen.
- Probeer een positief, ondersteunend klimaat op de school te bereiken.
- Schep niet al te hoge verwachtingen bij team en directie, maar houd iedereen wel op de hoogte over de voortgang.
- Evalueer niet alleen aan het eind maak ook steeds tussentijds.
- Evalueer ook met de ontvangers van de diensten.
- Rond het project af met een bijeenkomst waarbij de inzet van de vrijwilliger erkend wordt en de vrijwilliger hiervoor bedankt wordt.
- Prijs de prestaties van jongeren, en zorg ervoor dat de organisatie en individuen hun dank uitspreken tegen de jongeren die direct betrokken zijn.
- Bedank de organisaties die hebben meegewerkt aan de uitvoering van het project.
- Laat jongeren na afloop van een project reflecteren om zo het aantal leermomenten te vergroten.

2.7 Conclusie

Zowel in de Verenigde Staten als in Engeland is sprake van ruime ervaring op het gebied van vrijwilligerswerk door scholieren. In beide landen is al jaren sprake van projecten waarbij een verbinding wordt gelegd tussen de school en de samenleving. Dergelijke projecten komen in vrij grote mate en bij verschillende soorten scholen voor. Van Engeland hebben we geen exacte gegevens, maar van de Verenigde Staten weten we dat 75% van de scholen voor voortgezet onderwijs enige vorm van vrijwilligersactiviteiten aanbiedt, waarvan ongeveer de helft is ingebed in het onderwijscurriculum. Vrijwilligerswerk door scholieren is in de V.S. dus een gangbaar verschijnsel. Dit komt ook tot uiting in de veelheid aan organisaties die ervaringen in kaart brengen, informatie beschikbaar stellen of ondersteuning bieden.

Vrijwilligerswerk door scholieren wordt meestal aangeduid met de term service learning. Bij service learning stellen scholieren zich ten dienste van de maatschappij. Dit wordt door de school geïnitieerd, gekoppeld aan lesstof en veelal gewaardeerd met bijvoorbeeld studiepunten. In de Verenigde Staten is service learning soms een verplicht onderdeel van het onderwijs: leerlingen moeten het doen om hun diploma te kunnen halen. Hiermee gaat service learning verder dan community service, dat ook vrijwillige inzet voor de samenleving betekent maar niet is ingebed in het onderwijs.

Zowel in de Verenigde Staten als in Engeland heeft men bij het vrijwilligerswerk twee soorten doelen voor ogen: het leeraspect van het doen van vrijwilligerswerk voor de leerling enerzijds en het nut van deze inzet voor de maatschappij anderzijds. Afhankelijk van de gehanteerde opzet wordt de nadruk gelegd op een van deze twee aspecten. In alle gevallen streeft men profijt voor zowel de leerling als voor vrijwilligersorganisaties na. Succesfactoren die genoemd worden om een project te doen slagen, liggen op het vlak van de omvang, aansprekendheid en haalbaarheid van het project en op het draagvlak binnen organisaties en samenwerkingsrelaties.

Hoofdstuk 3

Vrijwilligerswerk door scholieren in Nederland

3.1 Inleiding

In tegenstelling tot de Amerikaanse en Engelse praktijk is er in Nederland nog niet veel bekend over vrijwilligerswerk door scholieren. In hoofdstuk 4 en 5 beschrijven we wat ons onderzoek hiernaar heeft opgeleverd voor de Nederlandse situatie. Maar voor we daartoe over gaan, willen we in dit hoofdstuk kort ingaan op vrijwilligerswerk in Nederland in het algemeen en vrijwilligerswerk door jongeren in het bijzonder. Scholieren zijn tenslotte jongeren en over vrijwilligerswerk door jongeren is wel het een en ander bekend. Bovendien worden er momenteel tal van initiatieven ontplooid om jongeren enthousiast te maken voor vrijwilligerswerk. Deze initiatieven kunnen we niet geheel los zien van de ontwikkelingen rond vrijwilligerswerk door scholieren.

In dit hoofdstuk wordt kort beschreven wat er bekend is over vrijwilligerswerk door jongeren, van welke tendensen er sprake is en welke initiatieven er op dit terrein worden ontplooid. We doen dit in grote lijnen, en pretenderen niet een uitputtend overzicht te geven. Dit rapport heeft als onderwerp immers vrijwilligerswerk door *scholieren*. Het gaat er in dit hoofdstuk om, de context te schetsen waarbinnen dit gebeurt.

3.2 Vrijwilligerswerk door jongeren in Nederland

Vrijwilligerswerk komt in Nederland op grote schaal voor en levert een belangrijke bijdrage aan de sociale infrastructuur (RMO 2000). Ruim drie miljoen mensen zijn gemiddeld vier uur per week actief als vrijwilliger (Hijink e.a. 1998). Het belang van vrijwilligerswerk wordt ruimschoots onderkend. Veranderingen in de samenleving hebben echter hun weerslag op het vrijwilligerswerk. Een deel van het hedendaagse vrijwilligerswerk wordt gedaan door een trouwe groep vrijwilligers van middelbare of oudere leeftijd. Deze mensen hebben het zich actief en vrijwillig inzetten voor de gemeenschap vaak van huis uit meegekregen. Soms is het zelfs zo dat een bepaalde vrijwilligerstaak van generatie op generatie wordt overgedragen. Deze groep mensen is echter letterlijk en figuurlijk aan het verdwijnen, terwijl er geen sprake is van een aanwas van een nieuwe, vergelijkbare groep vrijwilligers. Het is niet zo dat door de individualisering de deelname aan vrijwilligerswerk afneemt (Dekker 1999). Het is echter wel zo dat deze deelname van vorm verandert. Zo kiezen mensen niet meer voor vrijwilligerswerk omdat het voortvloeit uit hun levensovertuiging of geloof, maar omdat het aansluit bij hun individuele voorkeuren. Ook verbinden mensen zich vaak niet meer voor hele lange periodes in hun leven aan één organisatie, maar verleggen ze hun interesse en inzet na een aantal jaar naar een ander maatschappelijk doel. De mensen die zich inzetten als vrijwilliger doen dat meer dan voorheen in korte periodes (RMO 2000).

Onder jongeren is de deelname aan vrijwilligerswerk al geruime tijd aan het afnemen. In diverse sectoren is sprake van vergrijzing. Verjonging van het vrijwilligersbestand is nodig om deze sectoren gezond te houden. Veel organisaties geven aan dat zij het moeilijk vinden jongeren te bereiken. NOV en sVM (stichting Vrijwilligers Management) zien het als een belangrijke opgave jongeren te betrekken bij vrijwilligerswerk. Betrokkenheid van jongeren bij de directe leefomgeving zou hun verantwoordelijkheidsgevoel en hun binding met de samenleving vergroten en bijdragen aan het voorkomen van maatschappelijke uitval of ongewenst gedrag. Vrijwilligerswerk heeft jongeren veel te bieden: het is een ideale maatschappelijke oefenplek, waarbij de jongere de eigen horizon kan verbreden, verantwoordelijkheden aangaat, nieuwe organisaties en mensen leert kennen en wellicht ervaringen opdoet die goed staan op het CV. Naast de voordelen voor de jongeren staan de voordelen voor het vrijwilligerswerk. In veel vrijwilligersorganisaties is de inzet van deze groep hard nodig: zonder de hulp van jongeren komt er meer werk neer op de steeds kleiner wordende groep oudere vrijwilligers. Deelname van jongeren maakt het aanbod van de organisatie herkenbaarder en toegankelijker voor andere jongeren. Tot slot is de inzet van jonge vrijwilligers nu ook van belang voor de lange termijn: als mensen in hun jeugd actief hebben geparticipeerd in clubs, verenigingen en dergelijke, dan is de kans groter dat ze als volwassenen ook vrijwilligerswerk gaan doen. Immers: jong geleerd is oud gedaan (Heinsius, Hijink en Lassen, 2001).

NOV maakt zich dan ook zorgen over de toekomst van het vrijwilligerswerk, en heeft 'jongeren' eind jaren negentig als één van de speerpunten van haar beleid geformuleerd (Hijink e.a. 1998). Verjonging staat bovenaan op de agenda in het Internationaal Jaar van de Vrijwilliger 2001 (Heinsius, Hijink en Lassen, 2001).

3.3 Wat willen jongeren met vrijwilligerswerk?

In 1997 doet het NOV een inventariserend onderzoek naar de ervaringen van vijf vrijwilligersorganisaties met het werven van jongeren. De organisaties brengen naar voren dat jongeren absoluut serieus genomen moeten worden. Zij willen niet zomaar opdrachten uitvoeren maar ook een inbreng hebben; ook willen ze dat er gelijkwaardig met hen wordt omgegaan. Dit betekent soms dat de organisatie ook naar zichzelf moet kijken. Jongeren willen duidelijkheid over de taken, een goede begeleiding en waardering voor hun inzet. Ook geven de organisaties aan dat jongeren het druk hebben en zich niet voor een lange termijn willen vastleggen. Korte en concrete klussen sluiten beter aan bij de leefwereld van de huidige jongeren. De jongerenorganisatie CNV-J introduceert hiertoe de term 'pick-and-mix gedrag' van jongeren (NOV 1997). Later wordt dit ook wel 'zap-gedrag' genoemd.

In 1998 doen NOV en Educaplan onderzoek naar het begrip vrijwilligerswerk in het onderwijs. Zij concluderen dat het onderwerp in het lesmateriaal voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs niet of nauwelijks voorkomt. De term vrijwilligerswerk komt zelfs niet voor in het materiaal voor de vakken maatschappijleer, verzorging, wereldoriëntatie of economie. Als het thema aan de orde komt is het vaak marginaal en wordt het veelal uitgelegd als onbetaalde huishoudelijke arbeid. Er blijkt vrijwel geen aandacht te zijn voor de grote rol die vrijwilligerswerk in onze samenleving speelt. Bevraging van docenten wijst uit dat het onderwerp meestal toevallig in de lessen aan de orde komt en geen vaste plek heeft binnen het onderwijsaanbod (Hijink, e.a. 1998).

In 2000 interviewt het NIZW (Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn) 48 jongeren over de waarde van een certificaat voor vrijwilligerswerk. Zowel jongeren die wel actief zijn als vrijwilligers, als jongeren die geen vrijwilligerswerk doen worden hierover bevraagd. De meningen van de jongeren zijn verdeeld. Enerzijds is er enthousiasme over de mogelijkheid het vrijwilligerswerk op je CV meer waarde te geven door een certificaat, of om via het certificaat een vrijstelling te krijgen of studiepunten te verdienen voor het onderwijs. Anderzijds moet het niet zo zijn dat jongeren alleen vrijwilligerswerk gaan doen om een certificaat te verdienen, omdat dat volgens de geïnterviewden niet de juiste motivatie is. Aan een eventueel certificaat worden door de jongeren wel voorwaarden gesteld. Zo moet er wel iets serieus gepresteerd zijn: leuke dingen zoals barwerk of sporten vallen daar niet onder. Maar als belangrijkste voorwaarde wordt gesteld dat het certificaat dan wel echt iets voorstelt: het moet landelijk

bekend zijn en echt iets waard zijn. Overigens wordt in deze studie het veronderstelde zap-gedrag van jongeren niet bevestigd. Er wordt niet expliciet naar gevraagd, maar jongeren noemen 'korte klus' niet als een van de voorwaarden die ze stellen aan vrijwilligerswerk. Wel noemen ze als voorwaarden dat het niet te ver weg is, dat het na schooltijd kan, dat het niet te veel uren omvat, dat het leuk en gezellig is, niet te belastend en het liefst samen met andere jongeren is.

NOV en sVM brengen tweejaarlijks een trendrapport uit over vrijwilligerswerk, waarin beschreven wordt welke trends in de samenleving welke betekenis kunnen hebben voor de sector vrijwilligerswerk. Het tweede trendrapport is geheel gewijd aan jongeren en vrijwilligerswerk (Heinsius, Hijink en Lassen, 2001). In het trendrapport beschrijven de auteurs de groep jongeren in Nederland tussen de 12 en 24 jaar: hoe leven ze, waar houden ze zich mee bezig, wat vinden ze belangrijk, hoeveel tijd en geld hebben ze? Vanuit de leefwereld van de jongeren proberen ze te begrijpen waaraan vrijwilligerswerk moet voldoen om voor deze groep aansprekend te zijn. Hoewel er natuurlijk grote verschillen zijn tussen jongeren onderling kun je toch zeggen dat de meeste jongeren het behoorlijk druk hebben met school, hobby's, geld verdienen en uitgaan. Daarnaast is het voor jongeren heel belangrijk de wereld te verkennen en 'aan hun identiteit te bouwen'. Jongeren maken zich los van hun ouders en de normen en waarden van het ouderlijk huis komen daarmee op losse schroeven te staan. In de wereld van school en werk ligt het meeste juist vast. Maar juist in de wereld van vrije tijd, hobby's en uitgaan ligt alles veel meer open: hier is ruimte om grenzen te verkennen, te experimenteren en uitdagingen aan te gaan. In deze levenssfeer kunnen jongeren eens iets proberen en risico's nemen zonder dat dat onmiddellijk gevolgen heeft voor hun carrière of schoolloopbaan. Volgens de auteurs zijn *exploratie van mogelijkheden* en *zoekgedrag* belangrijke kenmerken in de fase van de adolescentie. In deze fase zijn jongeren ook sterk bezig met *waarden en normen* en *relaties met anderen*. Daarnaast is de behoefte aan *concrete aansluiting* kenmerkend voor de puberteit. In deze kenmerken moeten de mogelijke kernmotieven gezien worden waarom jongeren vrijwilligerswerk zouden willen doen. Om vrijwilligerswerk voor jongeren aantrekkelijk te maken moet dit aan een aantal criteria voldoen. In dit kader presenteren de auteurs de acht facetten van 'cool' vrijwilligerswerk die het Engelse Institute for Volunteering Research heeft geïdentificeerd. Vrij vertaald in het Nederlands moet dit vrijwilligerswerk FACETVOL zijn (Flexibel, Aansprekend, Concurrerend, Ervaringen, Toegankelijk, Variatie, Organisatie en Lachen: zie ook hoofdstuk 2).

3.4 Stimuleren van vrijwilligerswerk door jongeren

De zorgen rond het wegblijven van nieuwe groepen jeugdige vrijwilligers, worden gedeeld door de overheid. In 1997 vraagt parlementslid Esser de Tweede Kamer het vrijwilligerswerk onder jongeren te stimuleren (Tweede Kamer 1997). De Directies Sociaal Beleid, Jeugdbeleid en Sport van het ministerie van VWS geven samen opdracht aan NOV het beleid handen en voeten te geven.

NOV start hiertoe in 1998 het project 'Smaakmakers'. Dit landelijke project heeft als uitgangspunt dat organisaties, burgers en bedrijven hun voordeel doen met vrijwilligerswerk van jongeren, en dat het voor jongeren een prachtige kans is om te leren en praktijkervaring op te doen. Aangezien jongeren er steeds minder warm voor lopen is het nodig om met vereende krachten het vrijwilligerswerk voor jongeren aantrekkelijker te maken. Smaakmakers inventariseerde eerst lopende projecten en onderzocht waar hiaten zitten. In februari 1999 probeerden vijftig deskundigen en twaalf zogeheten AdviZeurs (jongeren) tijdens een interactieve werkconferentie op een rij te krijgen wat een vrijwilligersproject voor jongeren doet slagen. Zij kwamen tot drie categorieën: leren van vrijwilligerswerk, communiceren over vrijwilligerswerk en toegankelijk maken van vrijwilligerswerk.

NOV verwerkte de resultaten van deze startconferentie en conclusies van achtergrondstudies tot een plan van aanpak. Eind 1999 startten de deelprojecten. De deelprojecten betroffen nieuwe initiatieven en methodieken, maar ook het verbeteren van bestaande projecten. De projecten speelden zich af in diverse sectoren: sport, zorg, cultuur, onderwijs en beleid. Ze werden begeleid door stuurgroepleden, jeugdige adviZeurs en een speciale werkgroep. Het procesmanagement was in handen van NOV.¹² Als leidraad zijn 'de vijf B's' genomen: binnenhalen, begeleiden, belonen, behouden en beëindigen. In het kader van 'begeleiden' is bijvoorbeeld bekeken welke rol coaching door een mentor kan hebben. Coaching blijkt goed te werken als het om een één-op-één relatie gaat, waarbij de jongere zich kan identificeren met de mentor of coach. Ook blijkt coaching een rol te kunnen spelen bij het 'binnenhalen' (namelijk via het netwerk van de gecoachte) en 'behouden' van jonge vrijwilligers. In het kader van 'belonen' is het NOV samen met het NIZW aan het project 'certificering' begonnen. Doel hiervan is om te bekijken hoe opgedane vaardigheden 'hardgemaakt' kunnen worden, en of het wenselijk en mogelijk is vrijwilligerswerk te belonen met een certificaat. Begin 2002 worden de resultaten van drie jaar Smaakmakers gepresenteerd.

¹² www.smaakmakers.nl

Een ander landelijk initiatief van NOV (i.s.m. een groot aantal vrijwilligerscentrales, vrijwilligersorganisaties en de Rabobank) is de groots opgezette Zapdag. Op 15 september 2001 hebben grote aantallen vrijwilligersorganisaties in het hele land hun deuren opengezet voor jongeren. Deze konden vrijblijvend binnenkomen, een kijkje nemen, meehelpen of vragen stellen. In een aantal gemeentes is gekozen voor een informatiemarkt. Jongeren zijn enthousiast gemaakt voor Zapdag via posters, radio en TV, folders en een speciale website. Ook zijn scholen gevraagd mee te werken door het thema vrijwilligerswerk en Zapdag in de les onder de aandacht te brengen, of door posters op te hangen.

3.5 Vrijwilligerswerk door scholieren?

Een specifieke invalshoek van vrijwilligerswerk door jongeren is vrijwilligerswerk door scholieren. Alle jongeren moeten naar school, hetgeen een school de meest voor de hand liggende vindplaats van jongeren maakt. Bovendien moet het onderwijs jongeren voorbereiden op de maatschappij en is het de leerplek bij uitstek.

NOV en SLO werken in verschillende activiteiten samen om het thema vrijwilligerswerk in het onderwijs te integreren. In 1998 is onderzocht in welke mate het onderwerp vrijwilligerswerk aan de orde komt op basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs (zie paragraaf 3.3). Er zijn aanbevelingen gedaan voor verbetering.

In het kader van Smaakmakers hebben NOV en SLO bekeken hoe scholen en vrijwilligersorganisaties constructief kunnen samenwerken. SLO stelde zich tot taak een draaiboek te ontwikkelen voor vrijwilligerscentrales die willen gaan samenwerken met scholen voor voortgezet onderwijs. Voor het draaiboek werden eerst de ervaringen van drie scholen die al iets met vrijwilligerswerk doen geïnventariseerd. Een sprekend voorbeeld hiervan is de internationale school in Laren waar in 1998 vrijwilligerswerk via de school werd geïntroduceerd. Het is daar een vast en verplicht studieonderdeel, waar leerlingen studiepunten voor krijgen. De school wordt bij de uitvoering ondersteund door de vrijwilligerscentrale in Huizen. SLO ontwikkelde een model, ontleend aan de ervaringen met community service op de internationale school en op service learning in de Angelsaksische landen. De opzet en het concept van het draaiboek zijn aan een klankbordgroep voorgelegd. Daarna werd het draaiboek in drie pilots getest.¹³ Het draaiboek is enthousiast ontvangen (Hulsbeek e.a. 2001).

¹³ Twaalf vrijwilligerscentrales meldden zich aan voor deelname aan de pilot, maar slechts drie ervan vonden op korte termijn een school die bereid was de pilot mee uit te voeren

Hoofdstuk 4

Voorbeelden van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties

4.1 Inleiding

In dit verkennend onderzoek zijn diverse vormen van samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties bestudeerd. In een aantal gevallen gaat het om projecten, die al enkele jaren lopen en waar meerdere scholen bij betrokken zijn. Deze projecten worden meestal ondersteund door een vrijwilligerscentrale of een lokaal ondersteuningsbureau. In een aantal gevallen gaat het om 'spontane initiatieven'. Daarnaast is een aantal scholen te onderscheiden waarvan de projecten zich afspelen op de grensvlakken van vrijwilligerswerk. Het project heeft bijvoorbeeld betrekking op vrijwilligerswerk, maar wordt ook gezien als een voorbereiding op een beroepsstage. Omdat deze initiatieven wel interessant zijn voor de discussie rond het onderwerp zijn ze in het onderzoek meegenomen.

De projecten ontstaan op verschillende manieren. Soms ligt het initiatief bij de school, soms bij een vrijwilligerscentrale en soms ook bij een derde partij die de samenwerking met scholen stimuleert of ondersteunt. Ook de provinciale en gemeentelijke overheid spelen in enkele gevallen een stimulerende rol. De provinciale overheid ondersteunt initiatieven omdat het past binnen een themajaar (bijvoorbeeld mantelzorg in de provincie Zuid-Holland) of binnen de projecten van het jaar van de vrijwilliger. Hieronder wordt een aantal projecten beschreven. De verschillende projecten laten zien dat de samenwerking tussen de scholen en vrijwilligersorganisaties op

verschillende manieren tot stand komt. Ook geven de projectbeschrijvingen een goed beeld van de verschillende vormen en doelstellingen.

4.2 Projecten

De school neemt het initiatief

'Vrijwilligerswerk en Onderwijs in Overijssel'

In Overijssel is in het schooljaar 2000-2001 een provinciaal pilotproject gehouden, waarbij leerlingen van vijf scholen vrijwilligerswerk zijn gaan doen. Opvallend aan dit project is dat het om verschillende vormen van onderwijs gaat. De vijf deelprojecten zijn gehouden bij één school voor voortgezet onderwijs (tweede fase HAVO/VWO), drie beroepsopleidingen (Secretarieel, Juridische Dienstverlening en Sociaal Cultureel Werk) en bij één instelling voor volwasseneneducatie (allochtone cursisten die Nederlands leren). De beroepsopleidingen en de volwasseneneducatie zijn een onderdeel van ROC De Landstede. Binnen elk deelproject heeft het vrijwilligerswerk een eigen vorm gekregen die past bij de opzet van de opleiding en het doel dat met vrijwilligerswerk wordt nagestreefd.

Sterk aan het project is de wijze waarop het is neergezet. Vanuit de provincie werd het signaal afgegeven dat initiatieven van scholen om maatschappelijke activiteiten onder te brengen in het onderwijs gestimuleerd zouden moeten worden. Bij de beroepsopleiding Sociaal Cultureel Werk was al ruime ervaring met vrijwilligerswerk binnen het eigen beroepsveld. Het Vechtdalcollege zocht naar een aanbod voor het invullen van de vrije ruimte in de tweede fase. Bij de instelling voor volwasseneneducatie leefde de wens om allochtonen de taal te laten oefenen in een Nederlandse praktijksituatie. Een medewerker van dit ROC benaderde de scholen. De onderwijsinstellingen maakten een projectplan voor een pilotproject. Om expertise op het gebied van vrijwilligerswerk binnen de school te halen, zochten ze vervolgens contact met de Vrijwilligerscentrale Zwolle en verzochten deze een projectleider te leveren. Vanaf dat moment is de projectleiding in handen van de vrijwilligerscentrale en worden de financiële en formele zaken gemonitord door een medewerker van ROC De Landstede. Tevens is voor toetsing en uitwisseling van ervaringen een klankbordgroep geformeerd met andere deskundigen op het gebied van vrijwilligerswerk en onderwijs (Boetes en Talen 2001).

Bij één van de pilotscholen, het Vechtdalcollege te Hardenberg, doen leerlingen vrijwilligerswerk in het vrije gedeelte van hun onderwijscurriculum. Dit heet studium generale en is onderdeel van de tweede fase voor leerlingen van

HAVO 4 en 5 en leerlingen van VWO 4, 5 en 6. Leerlingen die een tekort hebben in de studielast kunnen deze via het studium generale opvullen. Het gaat om ongeveer 80 van de 1000 bovenbouwleerlingen. Deze vrije ruimte kan dit jaar op deze school ingevuld worden met drie dingen: loopbaanoriëntatie, een cursus filosofie of vrijwilligerswerk. Doel bij de laatste optie is dat de leerlingen zelf vrijwilligerswerk gaan verrichten.

Voor het vinden van geschikte vrijwilligersorganisaties heeft de coördinator vanuit de school, een docente, contact gezocht met de lokale vrijwilligerscentrale. De bij het project betrokken vrijwilligerscentrale in Zwolle blijkt geen leerlingen te kunnen bemiddelen aangezien zij geen contacten hebben met vrijwilligersorganisaties in Hardenberg. De afstand tussen beide steden is te groot om leerlingen heen en weer te laten reizen. Als blijkt dat via de vrijwilligerscentrale ter plaatse onvoldoende geschikte vrijwilligersorganisaties gevonden kunnen worden, gaat de docente zelf, samen met de leerlingen, op zoek naar organisaties.

Zowel de coördinator als de leerlingen zijn overwegend enthousiast. Ze vinden het leuk en nuttig. De leerlingen moeten zelf met ideeën komen en zelf de contacten leggen. De docente heeft officieel geen ruimte in haar lesrooster om leerlingen te begeleiden. Zij spreekt de leerlingen aan in de pauzes, vraagt hoe het er mee staat, geeft ze opdracht een verslag te maken en tekent dit af. De leerlingen moeten het meeste zelf doen en blijken hier goed toe in staat. Ook de leerlingen zelf geven aan dat ze met dit minimum aan begeleiding best uit de voeten kunnen. De docent merkt hierbij op dat juist de leerlingen die dit zelf wel kunnen, een dergelijk project niet echt nodig hebben. Sommige leerlingen waren al actief als vrijwilliger en krijgen er nu ook nog studiepunten voor. Juist degenen die het nodig hebben om op een dergelijke wijze te leren in de maatschappij, krijgen het niet zelf van de grond en zijn ook moeilijker te plaatsen. Bovendien neigen deze leerlingen er niet toe dit uit zichzelf te kiezen en binnen de manier waarop het nu is georganiseerd kunnen ze niet gedwongen worden.

De coördinator is positief over het doel en het nut van het project, maar ten aanzien van de organisatie ervan heeft zij wel een aantal opmerkingen. De kritiek geldt met name haar eigen werkring: de school. Het bleef vrij lang onduidelijk wat de bedoeling van het project was en wanneer het zou moeten starten. Het project was bedoeld als invulling van de vrije ruimte van leerlingen die uren tekortkwamen. Niemand bleek echter precies te weten om welke en om hoeveel leerlingen dit ging: de administratie en de decanen hanteerden andere criteria. Toen dit wel duidelijk was, was het al halverwege het schooljaar. Het zou beter zijn om leerlingen aan het begin van het schooljaar op de hoogte te stellen. Ook bleef haar eigen functie een tijd onduidelijk. Was zij de coördinator van de vrije ruimte of alleen van het vrijwilligerswerk? Toen zij contact legde met de vrijwilligerscentrale bleek deze geen geschikte projecten te hebben. Zo bestond bij een deel van het werk het criterium dat de vrijwilliger ouder moest zijn dan 21.

Op zich vond ze het niet erg om zelf contacten te leggen, maar omdat de school onduidelijk is over de duur van het project wilde ze geen langetermijnrelaties aanknopen.

Eén van de doelen van de pilot was om te inventariseren op welke verschillende wijzen vrijwilligerswerk in het curriculum kan worden ingepast. Met deze resultaten in de hand is in het schooljaar 2001-2002 een vervolg gegeven aan het project. Hier doen een vijftal 'nieuwe' scholen uit de provincie aan mee, en alle scholen uit de pilot, ook het Vechtdalcollege.

Het jeugdwerk neemt het initiatief

In december 1998, tijdens de organisatie van de jaarlijkse internationale vrijwilligersdag, zijn bij twee medewerkers van jeugdwerkadviesbureau De Heuvel en Stichting de Meeuw (beide uit Rotterdam) de eerste ideeën ontstaan om vrijwilligerswerk bij een nieuwe generatie te promoten. De Heuvel is een organisatie voor training en advisering van het Rotterdamse jeugd- en jongerenwerk in brede zin. De Meeuw richt zich op het bestrijden van onderwijsachterstanden. Later heeft STAP/VVB (de vrijwilligersvacaturebank) zich bij de twee organisaties aangesloten en is het project 'Stilzitten is niks' ontstaan. De drie organisaties hebben gezamenlijk een plan voor drie jaar opgesteld. De gemeentelijke diensten Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe) en Sport en Recreatie van Rotterdam ondersteunen het project financieel.

Het initiatief tot dit project is niet door een school of door een vrijwilligersorganisatie genomen maar door een samenwerkingsverband van ondersteuningsorganisaties. Stichting De Meeuw heeft het lespakket ontwikkeld, is verantwoordelijk voor de werving van de scholen en voor de evaluaties. STAP/VVB houdt zich bezig met de werving van vrijwilligersplekken en coördineert de evaluaties in de vrijwilligersorganisaties. Jeugdwerkadviesbureau De Heuvel heeft de projectleiding, zorgt voor de coördinatie en beheert de financiën.

Het project 'Stilzitten is niks' is gericht op VMBO-scholen. Leerlingen krijgen in het tweede studiejaar twee tot vier introductielessen over vrijwilligerswerk. Aan de introductielessen kunnen gastdocenten deelnemen. Er is een cd-rom met informatie over vrijwilligerswerk en een interesstest, die leerlingen kan helpen bij de juiste keuze. Vervolgens wordt een vacaturemarkt gehouden met informatie over vrijwilligersorganisaties. Dit gebeurt via stands of via posters met korte omschrijvingen van de organisatie en de taken. De vrijwilligersorganisaties zijn door STAP/VVB geworven. Geprobeerd wordt om een ruim aanbod te creëren bij organisaties die jongeren aanspreken. De leerlingen kunnen op de vacaturemarkt kiezen of ze vrijwilligerswerk gaan doen en zo ja bij welke organisatie. De bedoeling is dat ze

15 uur bij de organisatie van hun keuze actief zijn. Meestal gebeurt dit in groepjes van twee à drie leerlingen. Het vrijwilligerswerk wordt in de eigen tijd uitgevoerd, meestal in het weekend of in de vakantie.

Doel van het project is om jongeren kennis te laten maken met vrijwilligerswerk en om tegelijkertijd de sociale competenties van de leerlingen te vergroten. De scholen zijn op zoek naar manieren om het eigen initiatief en verantwoordelijkheidsbesef bij leerlingen te stimuleren. Door het doen van vrijwilligerswerk krijgen leerlingen de kans om zelfstandig te opereren en leren ze op een leuke manier met anderen samen te werken. Het vormt een concrete oefensituatie die vanuit onderwijskundig oogpunt een toegevoegde waarde heeft.

In het eerste jaar van het project (1999-2000) is de methodiek ontwikkeld. Vervolgens zijn twee scholen bij het pilotproject betrokken, om de methodiek uit te proberen. De aanpak en de bevindingen van deze twee scholen zijn geëvalueerd. De methodiek is bijgesteld en er zijn presentaties gehouden over de uitkomsten. In het derde jaar (2001-2002) gaan drie scholen met het project van start en heeft een vierde school interesse getoond. Het project is in eerste instantie ontwikkeld voor VMBO-scholen. Hiervoor is gekozen omdat ervan uitgegaan wordt dat leerlingen van dit type onderwijs over het algemeen weinig met vrijwilligerswerk in aanraking komen. Het ontwikkelen van zelfvertrouwen, verantwoordelijkheidsbesef, eigen initiatief, sociale- en communicatieve vaardigheden, empathie en het vermogen om samen te werken en problemen op te lossen zijn belangrijke drijfveren voor beide scholen in de pilot. Het vrijwilligerswerk kan dan ook een goede voorbereiding zijn op de echte beroepsstages uit het derde studiejaar. Twee van de nieuwe scholen zijn scholen voor speciaal onderwijs. Op deze scholen is men continu op zoek naar nieuwe methoden om leerlingen vooral in de praktijk te laten leren. De methodiek van het project sluit hier goed bij aan. Volgens de coördinator van het project is de methodiek na enkele aanpassingen (zoals het toevoegen van meer theorie en diepte) ook geschikt voor HAVO/VWO-leerlingen.

Het Nova College Riederwaard is één van de twee pilotscholen. Vooral de (onderliggende) verwachting dat met het project de sociale competentie van de leerlingen kan worden versterkt heeft een belangrijke rol gespeeld bij de beslissing om deel te nemen. In de school wordt ook veel waarde gehecht aan de bevordering van participatie door de leerlingen. Intern worden daarom verbanden gelegd met een ander project in de school: jongerenparticipatie. De school hanteert hierbij een participatieladder als meetinstrument. Het project scoort op de eerste en tweede trede, omdat er sprake is van een eerste aanzet tot participerend gedrag. Daarnaast is het project voor de school interessant als voortraject voor de beroepsstage, die vanaf het derde schooljaar plaatsvindt. In het eerste jaar van het project (start maart 2000) hebben 200 leerlingen van 13 t/m 15 jaar aan het project deelgenomen. (Het percentage allochtone leerlingen van deze 200 is 45%). De leerlingen volgden twee lessen en bezochten de

vacaturemarkt. Uiteindelijk hebben 35 leerlingen, voornamelijk meisjes, zich vrijwillig opgegeven voor het doen van een vrijwilligersstage. Daarvan hebben tien leerlingen daadwerkelijk de stage verricht.

Bij de andere pilotschool, R.S.G. G.K. van Hogendorp, is in tegenstelling tot de andere pilotschool, de stage verplicht. De vacaturemarkt was zo gepland dat deze net voor de herfstvakantie plaatsvond, zodat de leerlingen in de vakantie eventueel hun stage konden uitvoeren. De school heeft er bewust voor gekozen de stage verplicht te stellen omdat ze het belangrijk vindt dat leerlingen een kans krijgen deze ervaringen op te doen. Het project wordt gebruikt als lesonderdeel. De leerlingen moeten na afloop een verslag maken en krijgen hiervoor een cijfer dat meetelt voor het rapport. De introductielessen worden gegeven in het kader van het vak levensbeschouwing. De docent ziet scherp toe dat de leerlingen een stage kiezen die ze echt leuk vinden. Hoewel de stage grotendeels in de vrije tijd plaatsvindt, berust de verantwoordelijkheid bij de school. In totaal hebben 71 leerlingen deelgenomen aan de lessen, 59 daarvan hebben de stage uitgevoerd. De andere 12 vielen uit door ziekte of door miscommunicatie. In totaal hebben 29 vrijwilligersorganisaties zich bereid getoond om mee te werken. Op de vacaturemarkt presenteerden ze zich via posters. Uiteindelijk zijn bij 20 organisaties daadwerkelijk stages gevolgd.

Op beide scholen zijn zowel vooraf als achteraf metingen verricht naar de mening van de jongeren over het project. Daarbij is in de evaluaties ook gekeken naar succes- en faalfactoren. Deze komen aan bod in het volgende hoofdstuk.

Initiatief tot lokale samenwerking

Een goed voorbeeld van een lokaal ontstane samenwerking tussen een school en een vrijwilligersorganisatie is het project 'Jong leert oud' van de Nassau scholengemeenschap in Breda. Het project 'Jong leert oud' is een initiatief van de vrijwilligerscentrale, de school en Gilde de Baronie¹⁴. Aanleiding was de grote wachtlijst van ouderen die een computercursus wilden volgen bij het Gilde. (Het Gilde bood al eerder cursussen voor het gebruik van de PC aan ouderen aan.) Het Gilde had slechts een beperkte capaciteit, te weinig om te voorzien in de behoefte. Door een persoonlijk contact tussen een medewerker van het Gilde en een docent van de school is het idee ontstaan om de krachten te bundelen. In onderling overleg is besloten tot de opzet van een cursus omgaan met Internet en e-mail voor ouderen, die wordt verzorgd door de school. Leerlingen van de school treden op als docenten van de oudere cursisten (55-plussers).

¹⁴ Gilde de Baronie is een van de bijna negentig Gilden in Nederland. Het zijn vrijwilligersorganisaties voor mensen van 50 jaar en ouder die via het Gilde hun ervaring en kennis beschikbaar willen stellen.

De cursus kent de volgende aanpak:

- De ouderen die willen deelnemen krijgen bij het Gilde eerst een basale training in computergebruik (Windows, werken met de muis etc.).
- De cursus wordt gehouden in de mediatheek van de school, waar een reeks computers staat opgesteld.
- De cursus bestaat uit vier modules van twee uur die wekelijks op een vast tijdstip worden gehouden. In de vijfde module wordt de cursus afgesloten met een examentje en de uitreiking van een certificaat.
- Elke cursist krijgt een vaste leerling van de school als docent aangewezen (dus één op één lesgeven). Dit zijn leerlingen uit de hogere klassen van HAVO en VWO.
- Het aantal cursisten en "leerling-docenten" ligt op ca. 25.

Aanleiding tot het project waren onder andere de veel gehoorde negatieve verhalen over de betrokkenheid van jongeren bij de maatschappij. De jeugd van tegenwoordig zou calculerend en niet geëngageerd zijn. Uitgangspunt bij de opzet was dat men niet moet blijven steken in die stereotypen, maar de zaak anders moet aanpakken. Het project had mede tot doel te bewijzen dat deze aanpak succesvol kan zijn. In dit project worden jongeren (a) aangesproken op dingen waar ze goed in zijn en (b) serieus genomen. Van tevoren is hen gevraagd hoe de cursus opgezet zou moeten worden. En bij hun docententaak hebben zij een grote mate van vrijheid. Dit stimuleert hun gevoel van verantwoordelijkheid.

Het project heeft twee doelen: de kloof tussen jong en oud helpen slechten en wederzijds begrip kweken en ouderen leren omgaan met de nieuwe communicatiemiddelen. Internet en e-mail zijn vooral belangrijke middelen voor informatie en communicatie bij de ouderen die in fysiek opzicht minder mobiel zijn geworden. Ze kunnen contacten blijven onderhouden. Voor ouderen is het daarom heel goed om te leren e-mailen. Voor de minder mobiele oudere is internet een uitkomst om bij te blijven. De doelstelling van het project is het omgekeerde van de doelstelling van het Gilde. Het Gilde heeft als doelstelling de kennis en ervaring van 50-plussers ten dienste van anderen te stellen. Hier wordt de zaak omgedraaid en stellen de jongeren hun kennis beschikbaar voor de ouderen.

Het succes van het project is dat alle betrokken partijen van de samenwerking profiteren. De leerlingen doen ervaring en vaardigheden op in het overbrengen van informatie en in het dragen van verantwoordelijkheid. Voor het Gilde biedt het project de mogelijkheid om de wachtlijsten te verkorten. De ouderen leren door de cursussen omgaan met e-mail en internet. Het profijt voor de school is voornamelijk de positieve beeldvorming. De school krijgt hierdoor een reputatie van een school waar veel gebeurt en waar de leerlingen een goede begeleiding krijgen. Dat heeft invloed op het aantrekken van nieuwe leerlingen. Voor de vrijwilligerscentrale tenslotte past de cursus binnen de kerntaken en ze blijft op deze manier betrokken bij nieuwe initiatieven binnen het vrijwilligerswerk.

De school als intermediair

Niet alle projecten zijn gericht op een vergaande samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties. In enkele gevallen zijn de doelstellingen bescheidener. Bij het project 'Let's Volunteer' is de eerste doelstelling jongeren geïnteresseerd te krijgen voor vrijwilligerswerk in de mantelzorg. De school vervult hierbij een rol van intermediair. Een school is bij uitstek de plaats waar veel jongeren samenkomen en dus ook eenvoudig bereikt kunnen worden. Op deze manier kunnen jongeren geworven worden. Maar het project bevat ook educatieve elementen, omdat het de jongeren veel leert over mantelzorg. De jongeren die daadwerkelijk vrijwilliger worden leren tijdens dit vrijwilligerswerk natuurlijk ook veel in de praktijk. Bij een ander project 'The international award for young people' is vrijwilligerswerk geen direct doel, maar wel een middel voor de deelnemer om zich in te zetten voor de samenleving. Dit is een van de onderdelen om uiteindelijk de award te verdienen. Veel van de deelnemende jongeren worden geënthousiasmeerd voor dit project via scholen. Vaak ligt het initiatief bij een docent en treedt de docent ook op als begeleider.

Let's volunteer

Dit project is ontstaan vanwege het themajaar 2001 van de provincie Zuid Holland: mantelzorg. Een aantal organisaties betrokken bij de mantelzorg in de Rijn- Duin- en Bollenstreek hebben de krachten gebundeld. Dit zijn onder andere: het Mantelzorgsteunpunt Duin- en Bollenstreek, Stichting Rijn-, Duin-, en Bollenstreek (vrijwillige thuishulp), stichting thuiszorg Groot Rijnland en de GGD Zuid-Holland Noord. De provinciale overheid stelt geld beschikbaar voor projecten die binnen het thema passen. Aan de projecten is wel een aantal voorwaarden verbonden. Zo moeten ze gericht zijn op voor de burger herkenbare problemen en op het vinden van oplossingen. Nadat de organisaties elkaar gevonden hadden is het project snel ontstaan en is men enthousiast aan de gang gegaan. Binnen 'Let's volunteer!' worden jongeren op school benaderd door middel van een gastles over mantelzorg en vrijwilligerswerk. Er is een flitsende video gemaakt waar een aantal jongeren laat zien wat mantelzorg is, waarom extra hulp nodig is en waarom jongeren het vrijwillig doen. De video wordt ondersteund door middel van een cd-rom die naast fragmenten van de video, veel extra informatie bevat. Het boekje bij de cd-rom bevat een antwoordkaart, die de jongeren kunnen opsturen als ze geïnteresseerd zijn om zelf vrijwilliger te worden.

Het doel van het project is om meer bekendheid te geven aan mantelzorg, om te laten zien dat vrijwilligerswerk 'cool' is en om de jongeren te enthousiasmeren om zelf vrijwilliger te worden. Medewerkers van de betrokken organisaties benaderen scholen met het aanbod een gastles te geven. Tijdens het project is geëxperimenteerd met diverse vormen van doceren. Er is gewerkt in kleine en grote groepen en er is gezocht naar de juiste toon om de jongeren aan te spreken. Behalve het organiseren van deze ene gastles is de betrokkenheid van de school gering.

Geïnteresseerde jongeren kunnen zelf contact opnemen met een van de organisaties. De school vervult dan ook voornamelijk de rol van intermediair. Wel wordt geprobeerd om in de toekomst een discussie op gang te brengen zodat leerlingen ook studiepunten kunnen verdienen met het vrijwilligerswerk. In Alphen is al een school (ROC) waar de leerlingen veertig uur vrijwilligerswerk moeten verrichten en daar studiepunten voor krijgen. Andere scholen zijn minder enthousiast over het geven van studiepunten en geven aan dat de examenreglementen eerst aangepast dienen te worden, wat enkele jaren in beslag neemt.

De producten: de video, de cd-rom en de posters sluiten goed aan bij de belevingswereld van de jongeren. De herkenbaarheid is groot. Inmiddels zijn ongeveer zeven scholen bezocht en hebben ongeveer negentien jongeren zich aangemeld als geïnteresseerden. Hiermee wordt de doelstelling van het project, tien blijvende contacten, waarschijnlijk ruimschoots gehaald.

The International Award for Young People

Dit project is niet direct gericht op vrijwilligerswerk of op scholen, maar heeft wel grote raakvlakken met beide. De Young people award is een internationaal initiatief oorspronkelijk afkomstig uit Engeland. Jongeren van 14 t/m 25 jaar kunnen respectievelijk een bronzen, zilveren of gouden award verdienen als ze tijd investeren op vier onderdelen. Het gaat daarbij niet direct om de award zelf maar om de manier waarop je hem kan verdienen. Een jongere moet zich inzetten op elk van de volgende vier onderdelen: maatschappelijke betrokkenheid, individueel talent, sport en expeditie. Elk terrein vraagt om een specifieke inzet. Aan elk onderdeel moet minimaal één uur per week besteed worden gedurende zes maanden (brons), twaalf maanden (zilver) of achttien maanden (goud). Bij elk onderdeel wordt een begeleider aangesteld die de vorderingen bijhoudt in een logboek.

Vooral het eerste onderdeel, maatschappelijke betrokkenheid, heeft veel overeenkomsten met het doen van vrijwilligerswerk. Doel van dit onderdeel is het stimuleren en motiveren van dienstverlening door jongeren aan anderen en aan de maatschappij. Doel is ook het bevorderen van verantwoordelijkheidsgevoel en betrokkenheid bij de samenleving en het milieu. Dit kan door een vrijwillige inzet te tonen ten behoeve van bijvoorbeeld kinderen in tehuizen, zieken of daklozen, of door een bijdrage te leveren aan acties van milieuorganisaties etc. In principe hoeft de school niet bij het project betrokken te zijn, maar regelmatig worden jongeren geënthousiasmeerd via de school. Ook hier vervult de school een intermediaire functie en vormt de plek waar veel jongeren eenvoudig te bereiken zijn. Het is vaak een enthousiaste leraar die het project uitdraagt en zodoende wordt vaak de school ook met het project geassocieerd. De activiteiten vinden plaats buiten schooltijd. In Nederland wordt het project momenteel uitgevoerd in de provincies Noord-Brabant, Limburg en Overijssel. Voorbereidingen worden getroffen in Friesland, Drenthe, Utrecht en Zuid-Holland. Momenteel nemen er 110 jongeren deel vanuit zes scholen.

4.3 Conclusie

Bij de samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties zijn verschillende vormen te onderscheiden. In sommige situaties is de samenwerking kort en vluchtig, in andere situaties is het een samenwerking voor langere tijd. In de meeste gevallen komt de samenwerking tot stand na stimulering van een derde partij. Dit kan een lokale of provinciale overheid zijn die geld beschikbaar stelt i.v.m. een themajaar, zoals bij 'Let's volunteer'. Of een overheid die vraagt maatschappelijke activiteiten in het curriculum op te nemen, zoals in Overijssel gebeurt. In bepaalde gevallen is de derde partij een ondersteuningsorganisatie of een samenwerkingsverband van meerdere organisaties. Een goed voorbeeld daarvan is het project 'Stilzitten is niks'. In een enkel geval komt de samenwerking tot stand door het initiatief van de school. Meestal omdat deze het onderwerp vrijwilligerswerk wil opnemen in het lesprogramma. De lokale vrijwilligerscentrale is een logisch eerste aanspreekpunt voor de school, maar soms neemt de school ook direct contact op met een vrijwilligersorganisatie. De omgekeerde weg, namelijk dat een vrijwilligersorganisatie contact zoekt met een school, komt nauwelijks voor. Wel zoekt een vrijwilligerscentrale soms contact met scholen. Meestal voor een speciaal project.

Een conclusie die uit de inventarisatie getrokken kan worden, is dat het aantal projecten in Nederland momenteel zeer gering is. In een aantal gevallen is bij enkele pilotscholen een methodiek uitgeprobeerd en vindt op dit moment verbreding van het aantal scholen plaats. De ervaringen uit de pilots worden gebruikt om de methodiek aan te passen en andere scholen te behoeden voor valkuilen. Tevens kunnen de positieve ervaringen andere scholen over de streep trekken om ook deel te nemen aan een project. Tijdens de inventarisatie is gebleken dat bij sommige scholen wel interesse bestaat in vrijwilligerswerk, maar dat daaruit (nog) geen echte projecten tot uitvoering zijn gekomen.

Bij de projecten die bestudeerd zijn is de vorm van samenwerking afhankelijk van de school(soort). Bij meer praktijk gerichte opleidingen (VMBO, speciaal onderwijs) neemt het vrijwilligerswerk de vorm aan van een stage. En is deze bedoeld als voorbereiding op een beroepsstage. Bij HAVO- en VWO-scholen fungeert het vrijwilligerswerk meer als invulling van een vrije ruimte in de tweede fase, of als onderdeel van een vak als maatschappijleer. Uit het voorbeeld van 'Stilzitten is niks' wordt duidelijk dat de mate van verplichting veel invloed heeft op het aantal leerlingen dat uiteindelijk vrijwilligerswerk gaat doen. In hoofdstuk 6 (paragraaf 6.2) wordt nader ingegaan op de kwestie van verplichting tot deelname.

Hoofdstuk 5

Bevindingen

5.1 Inleiding

In het onderzoek zijn de diverse betrokkenen (leerlingen, docenten, schoolleiding, projectcoördinatoren en medewerkers van vrijwilligersorganisaties) van de projecten bevroegd naar ervaringen en naar succes- en faalfactoren. Vanwege het geringe aantal projecten is het onderzoek te bestempelen als een verkenning. De resultaten zijn echter waardevol om 'nieuwe' initiatieven richting te geven en de projectcoördinatoren te behoeden voor valkuilen.

De bevindingen die in dit hoofdstuk gepresenteerd worden, zijn gebaseerd op de geretourneerde vragenlijsten en op interviews. Het gaat om tien vragenlijsten van leerlingen, acht vragenlijsten van scholen (drie van de schoolleiding en vijf van de coördinator) en vijf vragenlijsten van vrijwilligersorganisaties. Bij twee projecten zijn interviews gehouden: er is gesproken met vijf leerlingen, beide coördinatoren van de scholen, beide coördinatoren van de vrijwilligerscentrales, en met een vertegenwoordiger van een vrijwilligersorganisatie. In zowel de vragenlijsten als de gesprekken is een aantal vragen systematisch aan de orde gekomen. De antwoorden worden hieronder gepresenteerd, gerangschikt naar ervaringen, naar succes- en faalfactoren en naar het profijt. Daarbij komen telkens drie invalshoeken aan de orde: de leerlingen, de school en de vrijwilligersorganisatie.

5.2 De projecten

De projecten die in dit onderzoek meegenomen zijn, zijn zeer verschillend van opzet. Bij het ene project vormt het vrijwilligerswerk een verplicht onderdeel van het lesprogramma, bij een ander project is het vooral een kennismaking met vrijwilligerswerk. Ook de rol van de vrijwilligersorganisaties wisselt per project. Soms gaat het om één vrijwilligerorganisatie die in sterke mate bij het project betrokken is, zoals bij het project 'Jong leert oud'. Soms zijn er meerdere vrijwilligersorganisaties bij een project betrokken, waaruit de leerlingen kunnen kiezen. Een goed voorbeeld hiervan is het project 'Stilzitten is niks'. Bij deze vrijwilligersorganisaties is een klein aantal leerlingen (twee à drie) een beperkt aantal uren actief (meestal rond de vijftien uur). De impact van het project voor deze organisaties is daarom geringer.

Alvorens in te gaan op de ervaringen en de succes- en faalfactoren wordt in deze paragraaf eerst een beeld geschetst van de projecten. Dit gebeurt aan de hand van de opzet en inhoud van de activiteiten die de leerlingen moeten verrichten, de vraag of deelname aan het project verplicht is en de organisatorische gevolgen voor de vrijwilligersorganisaties. Ook wordt aandacht besteed aan de vraag of het project is opgenomen in het lesprogramma.

De activiteiten

De leerlingen die de vragenlijsten hebben ingevuld, zijn afkomstig van verschillende scholen en hebben deelgenomen aan verschillende projecten. Negen van de tien leerlingen zitten in klas 5 of 6 van HAVO of VWO. Één leerling zit in groep 2 van het VMBO. De investering van de leerlingen is zeer wisselend. Voor de meesten (zeven) gaat het om een korte periode van 15 tot 40 uur. Voor de anderen gaat het om een grotere investering van 100 tot 200 uur gedurende een heel jaar. Een leerling doet 2,5 uur vrijwilligerswerk per week gedurende 40 weken, een leerling besteedt elk weekend één of twee dagen (150 uur per jaar) en een ander verricht vier à vijf uur vrijwilligerswerk per week gedurende 40 weken.

De activiteiten die verricht worden, zijn zeer verschillend. Een leerling is gedurende een heel jaar actief geweest bij een speel-o-theek. Een andere leerling heeft zich o.a. ingezet in een verzorgingshuis door bejaarden van de kamer naar de aula te brengen. Een tweetal leerlingen heeft kinderen begeleid bij een theaterproject van basisscholen. Een jongen geeft voetbaltraining aan kinderen van vijf tot zeven jaar. Een leerling is lid van de programmaraad van een lokaal theater, een aantal leerlingen geeft computerles aan ouderen en een leerling is actief geweest bij een sportkantine en bij een tuinvereniging.

Opzet bij de vrijwilligersorganisatie

Alle vijf vertegenwoordigers van vrijwilligersorganisaties melden dat ze gemiddeld met zo'n twee leerlingen te maken hebben gekregen. Meestal van rond de 14 en 16 jaar. De activiteiten verschillen. Genoemd wordt: boswerk, zagen, schilderen, dierenverzorging, administratie, patiënten vervoeren met rolstoelen, helpen bij activiteiten, bardienst, verkoop van zoetwaren en uitleen van speelgoed. Over het algemeen worden de leerlingen begeleid door andere vrijwilligers die op dat moment actief zijn of door beroepskrachten als het gaat om bijvoorbeeld het verrichten van administratieve werkzaamheden.

Verplichting

De deelname van de leerlingen is bij drie van de tien leerlingen verplicht. Voor de zeven anderen is de deelname vrijwillig. Twee van de drie leerlingen waarvoor het verplicht is, moeten de activiteiten buiten schooltijd verrichten. Voor de andere leerling (afkomstig van een VMBO school) is de activiteit weliswaar verplicht, maar kan deze binnen schooltijd uitgevoerd worden. Van de zeven leerlingen die vrijwillig deelnemen, verrichten vier leerlingen de activiteiten buiten schooltijd, en drie in een combinatie van binnen en buiten schooltijd.

Omdat het ter vervanging van een vak is, is dat wel verplicht, maar ik heb hier wel zelf voor gekozen.

Als je niet deelneemt aan het project, werd je niet bevorderd naar de volgende klas (iedereen moet dus).

Integratie in het vakkenpakket

Alle vijf projectcoördinatoren van de school melden dat het vrijwilligerswerk dat de leerlingen doen los staat van het vakkenpakket. Een echte samenhang wordt niet gemeld. Wel geeft een coördinator aan dat het vrijwilligerswerk in de toekomst geïntegreerd gaat worden binnen het vak maatschappijleer. De drie schoolleiders geven aan dat vanuit de school de projecten worden gefaciliteerd in tijd. Een of meerdere docenten beschikken over een aantal uren die ze aan het project kunnen besteden. In een enkel geval worden ook computers, en leslokalen ter beschikking gesteld.

5.3 Ervaringen

LEERLINGEN

Beoordeling

Met uitzondering van één leerling zijn alle leerlingen zeer enthousiast en positief. Ze vinden het leuk om te doen, leerzaam om met andere mensen samen te werken en nieuwe ervaringen op te doen. De ene leerling die niet positief is, vindt dergelijke projecten wel belangrijk en leerzaam maar het vrijwilligerswerk dat hijzelf gedaan heeft vond hij niet leuk. Ook vond hij het niet leuk dat hij het in zijn eentje moest doen. In de vragenlijsten en gesprekken met de leerlingen is een aantal vragen systematisch aan de orde gekomen. Deze worden hieronder kort behandeld. Aan de leerlingen is gevraagd om drie positieve en drie negatieve kanten van deelname aan het project te noemen.

Als <u>positieve</u> kant wordt genoemd:	Als <u>negatieve</u> kant wordt genoemd:
<ul style="list-style-type: none">- Werkervaring opdoen- Vervanging van een schoolvak- Je leert iets te doen voor anderen, zonder dat je er materieel voor beloond wordt- Je helpt mensen uit de brand- Veel plezier, leuk om mensen te helpen, vooral kinderen- Erg gezellig- Je krijgt er studiepunten voor- Kan de kinderen wat leren- Krijg er uren voor die ik nodig heb- Je leert te werken met een bepaald systeem- Veel artiesten ontmoet- Veel zelfstandiger en mondiger geworden- Je krijgt meer inzicht en ervaring- Het opbouwen van een netwerk en van kennis- Omkering van rol, je bent opeens docent	<ul style="list-style-type: none">- School wist zelf niet wat het project inhield- Als je aan het begin een keuze maakt, zit je daar een jaar aan vast- In het bejaardenhuis krijg je van de bejaarden niet echt het gevoel dat ze blij met je zijn, van de begeleider daar wel- Kost vrij veel tijd (meerdere keren genoemd)- Geen negatieve kanten (meerdere keren genoemd)- Soms was het erg druk- Soms vervelende klanten- Je bent er altijd wel mee bezig- Alleen werken is niet leuk

Bijna alle bevroagde leerlingen vinden het project waar ze deel aan hebben genomen zinvol tot zeer zinvol. Acht van de tien vinden het (erg) leuk, de twee anderen vinden het minder leuk.

Begeleiding

De mening over de begeleiding van school is verdeeld. De helft vindt deze voldoende tot goed, de andere helft vindt dat deze (veel) beter kan. Over de begeleiding van de vrijwilligersorganisatie zijn de leerlingen meer tevreden. Acht van de tien leerlingen vindt deze voldoende tot goed, twee vinden dat deze veel beter kan.

Tijdsinvestering

De hoeveelheid tijd die ze erin moeten steken is voor de meeste leerlingen een goede hoeveelheid. Twee leerlingen geven aan dat ze het te veel tijd vinden. Deze waren beide betrokken bij hetzelfde project waar de investering ongeveer twee uur per week is gedurende vijf weken. Opvallend is dat de andere leerlingen, die soms veel meer tijd investeren, deze tijdsinvestering geen probleem vinden.

Beloning

Een materiële beloning krijgen de leerlingen meestal niet. Een enkele keer een cadeaubon van de organisatie en in een aantal gevallen studiepunten of studie-uren. Daarnaast vormen de opgedane kennis en ervaring ook een beloning. De mening over de beloning is positief. De leerlingen vinden de beloning voldoende tot goed, ze hoeven niet materieel beloond te worden en ze vinden het juist prettig om anderen te kunnen helpen.

Nut

Aan de leerlingen is ook gevraagd of ze dit soort projecten belangrijk vinden. Met uitzondering van één leerling vinden ze het allemaal belangrijk. De leerling die een ander antwoord geeft, maakt het niet uit. Vervolgens is gevraagd wat ze het belangrijkste aan een project vinden. Het belangrijkste is dat het leerzaam is voor henzelf en dat de mensen die ze helpen er iets aan hebben. Ook moet het project leuk zijn om te doen.

SCHOLEN

Ook de projectleiders en de schoolleiding van een aantal projecten zijn bevroagd over hun ervaringen. De ervaringen zijn hier 'wisselend' te noemen. Het project is over het algemeen wel geslaagd in het doel om leerlingen ervaringen te laten opdoen via vrijwilligerswerk, maar bij de meeste projecten zijn ze ook wel (praktische) problemen tegengekomen. Deze problemen liggen op het gebied van geschiktheid van activiteiten, interne coördinatie, voorlichting en onvoldoende aanbod.

Bij het benaderen van de scholen in de eerste fase van dit onderzoek is naar voren gekomen dat een aantal scholen weliswaar interesse getoond heeft voor vrijwilligerswerk, maar dat een project ofwel niet tot stand is gekomen ofwel zich nog in de startfase bevindt. Dat zo weinig scholen daadwerkelijk van start zijn gegaan, kan deels te wijten zijn aan de hoge belasting van docenten en aan tijdgebrek bij de docenten. Scholen noemen dan ook voldoende tijd en geld randvoorwaarden om een project te laten slagen.

De scholen die betrokken zijn bij een project met vrijwilligerswerk stappen daar niet altijd even weloverwogen in. Soms gaat men ervan uit dat de vrijwilligerscentrale of een andere bemiddelende organisatie het meeste werk verricht en dat er van de school zelf weinig inspanning wordt verwacht. In andere gevallen heeft men zeker wel zicht op de eigen taken en verantwoordelijkheden maar is men niet realistisch geweest over de tijd die nodig is om bepaalde dingen te regelen, zoals bijvoorbeeld contacten leggen met vrijwilligersorganisaties. De scholen zijn enthousiast en willen meewerken aan projecten en staan open voor vernieuwende initiatieven. Maar in de uitvoering ervan moeten vaak nog veel onvoorziene hobbels genomen worden.

VRIJWILLIGERSORGANISATIES

De vrijwilligersorganisaties ervaren de projecten over het algemeen als positief, onder andere omdat het extra vrijwilligers oplevert. Maar ook ervaren ze enkele praktische problemen, bijvoorbeeld in de contacten met de scholen en de extra begeleiding die de leerlingen vragen. Of de bijdragen van jongeren van nut zijn voor de organisatie hangt af van het type vrijwilligerswerk en de omvang ervan. Soms is hun bijdrage evident of kan het project zelfs niet worden uitgevoerd zonder hen. Een goed voorbeeld is het project 'Jong leert oud', waarbij de leerlingen de docenten zijn voor de ouderen. In andere gevallen vragen de contactpersonen van vrijwilligersorganisaties zich af of ze niet méér tijd aan de jongeren kwijt zijn dan dat ze er voor terugkrijgen. Vooral als de activiteiten een belangrijke mate van zelfstandigheid vragen. Organisaties zijn niet altijd gewend om met jongeren te werken en moeten een manier vinden om met jongeren om te gaan. Als dat eenmaal loopt, wordt de inzet van de jongeren gewaardeerd.

Bij drie projecten zijn ook de vrijwilligercentrales bevestigd. De medewerkers van de vrijwilligercentrales hebben enkele opmerkingen gemaakt over hun eigen rol en verwachtingen. Zo merkt een medewerker van een vrijwilligercentrale op dat hij er door het project met de school achter is gekomen dat hij moeite heeft om les te geven aan jongeren. In het kader van het project is hij in de klas geweest om leerlingen voorlichting te geven over vrijwilligerswerk en hen enthousiast te maken voor het project. Hij heeft toen gemerkt hoe moeilijk hij het vindt om voor een groep een praatje te houden, speciaal als het om een groep jongeren gaat. Docenten zijn getraind in het

kennis overbrengen en voor de klas staan, maar hem ontbreekt het aan deze vaardigheden. Een andere medewerker van een vrijwilligercentrale is juist verbaasd over hoe weinig niet alleen scholieren maar ook sommige docenten weten over vrijwilligerswerk. Zij constateert dan ook dat zij zelf beroepshalve een blinde vlek heeft ontwikkeld voor wat wel of niet bekend is over vrijwilligerswerk.

5.4 Succes- en faalfactoren

De belangrijkste succesfactor voor de projecten is het enthousiasme van de mensen die het project opzetten en begeleiden. Want zonder deze mensen zouden projecten meestal niet eens van de grond zijn gekomen. Maar er kunnen meer factoren onderscheiden worden. In de vragenlijsten en in de interviews is direct gevraagd naar succesfactoren, maar ook uit antwoorden op andere vragen kunnen succesfactoren gehaald worden. Deze worden hieronder kort weergegeven vanuit drie invalshoeken: scholen, jongeren, en vrijwilligersorganisaties.

De succesfactoren zijn belangrijk om een project te laten slagen. Het zijn niet alleen factoren die een project mogelijk tot een succes maken, het zijn over het algemeen ook noodzakelijke factoren. Bij het ontbreken van een enthousiaste coördinator of een goede samenwerking met de vrijwilligersorganisaties, is het maar de vraag of een project wel zal blijven bestaan. Daarmee zijn de succesfactoren ook potentiële faalfactoren. Als de projecten niet interessant of passend zijn voor de leerlingen, zullen de leerlingen minder gemotiveerd zijn om aan het project deel te nemen. Met als gevolg dat een project mislukt.

Enthousiasme

Zoals aangegeven blijkt enthousiasme één van de meest belangrijke succesfactoren bij de projecten. Voor elk project heb je enthousiaste kartrekkers nodig, zowel op de school als bij de vrijwilligersorganisaties of bij een vrijwilligerscentrale. Zonder dit enthousiasme zullen projecten niet van start gaan of is de kans groot dat ze mislukken.

Als een rector het zou opleggen aan één of enkele leraren ("ik heb gehoord dat dat en dat zo leuk is, en doen jullie dat hier ook eens") en die leraren gaan denken "dat gaat me veel tijd kosten", dan lukt het niet.

De belangrijke rol van enthousiasme is te illustreren met een aantal praktijkvoorbeelden. Bij het project 'Jong leert oud' werken alle 'partijen' enthousiast mee. Door dat enthousiasme stimuleren ze elkaar over en weer. Het enthousiasme van de coördinator straalt af op de deelnemende leerlingen; zij hebben lol in het werk en voelen zich

gewaardeerd. De actieve inbreng van de vrijwilligerscentrale versterkt het gevoel dat de partijen bezig zijn met een succesvol project, dat door de PR ook waardering krijgt in de regio (artikelen in de plaatselijke pers, ondersteuning van gemeente en provincie). Gilde De Baronie ziet dat het project vruchten afwerpt (de ouderen die zij aanleveren zijn tevreden over de cursussen) en deelt zo in het enthousiasme.

Bij het Vechtdalcollege is men halverwege het jaar gestart. Het is lang onduidelijk geweest om hoeveel leerlingen het ging en of de leerlingen wel geïnteresseerd zouden zijn. De coördinator krijgt bij de start geen duidelijke taakomschrijving. Ook wordt er geen tijd vrijgemaakt en in eerste instantie krijgt de coördinator geen vergoeding. De status van het vrijwilligerswerk als vrije ruimte activiteit is ook onduidelijk. Want 'misschien zegt de schoolleiding volgend jaar wel: we doen dit jaar Spaans in de vrije ruimte'. Toen ook nog bleek dat de vrijwilligerscentrale geen geschikte activiteiten kon leveren, had ze makkelijk het bijltje erbij neer kunnen gooien. Dankzij haar enthousiasme is het project toch doorgegaan en gaat de school volgend jaar met het project verder.

In Zaandam gebeurde min of meer het tegenovergestelde door gebrek aan enthousiasme bij de school. De vrijwilligerscentrale werd benaderd door het SLO voor deelname aan een pilot en was meteen enthousiast. Deelname aan het project werd ook toegezegd door de school. Maar in feite kwam het nauwelijks van de grond. Voornamelijk omdat de docenten de verantwoordelijkheid afschoven en er geen tijd in wilde steken. In hun beleving was het hele project de taak van de vrijwilligerscentrale.

In veel gevallen is het een gering aantal docenten (één of hooguit enkele) dat bij een project betrokken is. Ze moeten het project gaande houden, maar ook alle andere betrokkenen enthousiasmeren. De leerlingen moeten enthousiast gemaakt worden om deel te nemen aan het project, andere docenten of de schoolleiding om het project te ondersteunen. Dit vraagt vaak veel doorzettingsvermogen en energie van de docent, maar is vaak ook een belangrijke succesfactor waardoor een project wel van de grond komt en blijft draaien. Hoe breder dit enthousiasme in de school gedeeld wordt hoe groter het draagvlak. Vanuit de schoolleiding kan het enthousiasme uitgedragen worden door extra aandacht te besteden aan het project. Een goed voorbeeld daarvan komt naar voren bij het project 'Jong leert oud'.

Studiepunten voor deelname zijn niet te geven, omdat het werk niet vakgebonden is. Aan het eind krijgen de leerlingen een attentie (een CD-bon). Bij de afsluiting van het eerste cursusblok, toen de cursisten hun certificaat kregen, is een bijeenkomst gehouden waar de rector en de wethouder onderwijs hebben gesproken. Deze aandacht is een vorm van immateriële beloning. Verder wordt later bij de diploma-uitreiking vermeld dat de leerling heeft deelgenomen aan het project.

Naast enthousiasme en medewerking vanuit de leiding en de docenten is enthousiasme en inzet van de leerlingen belangrijk. Veel van de geïnterviewde leerlingen zijn positief over hun deelname. De meesten zouden ook in een volgend project willen participeren, indien het niet teveel tijd kost en interessant is.

Lekker gevoel dat je vrijwillig hebt gewerkt (zonder beloning daarvoor).

Ligt er aan wat het is, maar over het algemeen wel. Het is fantastisch om andere mensen te helpen en met mensen om te gaan.

Het doel moet aanspreken. Daar haal je een stuk motivering uit.

De werksfeer binnen de groep; contact met anderen; gezelligheid. Het werk in groepsverband doen is aantrekkelijker dan alleen. Het motiveert door het gevoel "we gaan het allemaal doen". En daarnaast kun je ervaringen uitwisselen.

Ook door de vrijwilligersorganisaties wordt vermeld dat het resultaat van de leerlingen goed is als de motivatie goed is. Het moet voor de leerlingen daarom duidelijk zijn dat het hun eigen keuze is en dat ze het niet doen omdat het 'moet' van school. Een goede motivatie van de leerling wordt als succesfactor gezien. En eventueel een beloning als stimulans.

Goede organisatie

Om een project succesvol te laten verlopen is een goede organisatie belangrijk. Opmerkingen die hierover gemaakt zijn luiden: de interne organisatie moet op orde zijn, niet alles op de schouders van één persoon laten rusten, op tijd beginnen, en voldoende duidelijkheid naar de leerlingen. Binnen de school is het belangrijk dat de coördinatie helder is en dat een project gedragen wordt door een team. Volgens een projectcoördinator is het een belangrijke succesfactor als binnen de school meerdere personen bij het project betrokken zijn. Dit is vooral belangrijk als het project veel tijd kost. Het opstarten van een dergelijk project moet goed voorbereid worden en dit kost over het algemeen meer tijd dan verwacht. Het is daarom belangrijk vroegtijdig te beginnen, vooral ook omdat het ingepast moet worden binnen het lesprogramma. Dit wordt aan het begin van het schooljaar opgesteld. Eén van de voorbeeldprojecten startte halverwege het jaar en ondervond hiervan veel problemen. Toen de coördinator contact opnam met de plaatselijke vrijwilligerscentrale was deze enigszins overrompeld. De coördinator is er op gesprek geweest maar de vrijwilligerscentrale had geen passende projecten. Het kwam er dus op neer dat zij zelf op zoek moest gaan naar vrijwilligersplekken en dat zij het project zelf vorm moest geven. Daarbij kwam dat het een pilot

was, het project duurde nog maar een half jaar en het was niet zeker of de school er mee door zou gaan. Dus knoopte zij ook geen langetermijnrelaties aan met instellingen. Ze wilde ook geen grote tijdsinvesteringen doen zolang ze niet wist hoeveel leerlingen nu vrijwilligerswerk wilden gaan doen.

In de praktijk blijkt dat het werk de coördinerende docenten veel tijd kost. Een aantal docenten heeft hiervoor ruimte gekregen in de taakstelling.

Alles is ruim van tevoren goed gepland, rekening houdend met de tijden waarop de cursussen voor de ouderen worden gehouden (buiten examenperioden e.d.). Na elk cursusblok wordt er geëvalueerd, om eventuele fouten niet te herhalen.

Als er maar één coördinator binnen een school is en deze kan het werk niet meer aan, bestaat het risico dat het project aan zijn eigen succes ten onder gaat. De docent moet voldoende tijd hebben en voor een deel vrijgesteld worden van onderwijstaken. Een andere goede mogelijkheid is spreiding over meerdere personen. Het is daarbij belangrijk dat scholen en docenten gemotiveerd zijn om aan het project mee te werken. Vooraf moet daarom een goede inschatting gemaakt worden of een project haalbaar is. Voorkomen moet worden dat men te veel energie stopt in scholen of docenten die er eigenlijk toch niets in zien.

Een coördinator is aan de klus begonnen zonder duidelijkheid over haar taken en de hoeveelheid benodigde tijd. Zij heeft geen extra uren gekregen, en heeft het contact met de leerlingen en de vrijwilligersorganisaties tussen de lesuren door onderhouden. Pas achteraf is een budget vrijgekomen waaruit zij aan het eind van het schooljaar een eenmalig bedrag heeft ontvangen. Teruggerekend komt dit bedrag neer op een vergoeding van twee arbeidsuren per week, hetgeen zij een royale beloning vindt. Voor het komende jaar echter, verwacht zij dat zij voor de helft van het geld evenveel werk zal moeten doen: "Dus eigenlijk doe ik ook een soort vrijwilligerswerk".

De leerlingen geven aan dat duidelijkheid over de mogelijkheden en doelstellingen van het project belangrijk zijn.

Ze moeten in ieder geval zorgen dat vanuit school alles duidelijk is en iedereen weet waar hij aan toe is.

Vanuit de vrijwilligersorganisatie wordt benadrukt dat een goede begeleiding van de leerlingen belangrijk is. Deze begeleiding moet vooral in de voorbereiding door de school verzorgd worden. Tijdens het uitvoeren van de activiteiten wordt de begeleiding verzorgd door de vrijwilligersorganisatie. Opgemerkt wordt dat voor de langere termijn, als de samenwerking voortgezet wordt, een goede structuur belangrijk is.

Als een project niet goed wordt voorbereid, kunnen onduidelijkheden ontstaan. Men moet vroeg met het project beginnen en niet halverwege het schooljaar pas opstarten. Daarbij is een goede voorlichting belangrijk. Ook moet men oppassen niet te snel te willen. Zodat voorkomen wordt dat leerlingen al vrijwilligerswerk gaan doen terwijl het thema nog niet goed geland is.

Je bent geneigd om het als een stage in te vullen en te ver mee te gaan in het vervullen van het schoolcurriculum. Terwijl je eigen doel enthousiasme voor vrijwilligerswerk was. Ook vrijwilligersorganisaties neigen deze 'fout' te maken.

Een complicerende factor: Scholen werken met roosters en met evenementen, zoals werkweken, schoolexamens e.d. De zaken dienen daardoor vroegtijdig te worden ingepland in perioden buiten examens en evenementen.

Behalve het risico dat men te snel start, moet ook voorkomen worden dat er een traagheid ontstaat. Een project kan verzanden als het te langzaam gaat.

Open samenwerking organisaties

In veel van de projecten is een goede samenwerking tussen enerzijds de school en anderzijds de vrijwilligersorganisatie en een vrijwilligerscentrale van eminent belang. De doelstelling van het project moet helder zijn. De samenwerking moet open zijn en men moet de verwachtingen naar elkaar uitspreken.

De deelnemende organisaties moeten open staan voor elkaars visie en denkbeelden.

De personen binnen de organisaties van wie medewerking nodig is direct, niet bureaucratisch benaderen. Korte lijnen; goede communicatie; kennis snel overdragen. Het vrijwilligerswerk niet opzadelen met reglementen, uitgebreide richtlijnen voor administratie, procedures, uitgebreide draaiboeken etc.

De samenwerking kan een echte win-win situatie opleveren. Dit blijkt bij het project 'Jong leert oud'. Gilde De Baronie heeft een capaciteitsprobleem omdat ze niet voldoende computers en docenten heeft om cursussen te geven. De school heeft een computerlokaal dat eenvoudig gebruikt kan worden. Beide partijen vullen elkaar dus goed aan. Ook de gemeente is positief over deze samenwerking, omdat de gebouwen en faciliteiten op deze manier optimaal benut worden.

Een goede samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties betekent ook een goede communicatie. Daarbij gaat het om twee organisaties uit verschillende sectoren met ieder hun eigen dynamiek. Docenten geven veel les en zijn daardoor moeilijker bereikbaar. Veel vrijwilligersorganisaties hebben geen beroepskrachten en zijn daardoor ook soms minder bereikbaar. Het bereiken van de juiste mensen kan daardoor veel tijd en energie kosten.

Concrete projecten

Om de samenwerking tussen een school en een vrijwilligersorganisatie te laten slagen is het belangrijk dat de leerlingen concrete taken kunnen uitvoeren. Voor de school is het prettig als deze een vaste omvang hebben van bijvoorbeeld 20 of 40 uur. Hierdoor past het beter in de structuur van het onderwijs. Dit is niet voor alle vrijwilligersorganisaties even gemakkelijk. Zij zijn meestal ingericht op vrijwilligers die langere tijd actief zijn. Een flexibele opstelling van de vrijwilligersorganisatie en de bereidheid de eigen werkwijze aan te passen is daarmee een belangrijke succesfactor.

Het werk bestond uit ouderen leren internetten en e-mailen in een cursus van vijf maal twee uur. De leerlingen van de school die als docent van de ouderen optreden, zien direct resultaat: ze hebben de ouderen leren omgaan met de computer. Het behaalde resultaat wordt nog eens officieel vastgelegd door de cursisten een examentje af te nemen. Dat blijkt stimulerend te werken: de docent-leerlingen doen extra hun best om hun oudere leerling voor dat examentje klaar te stomen.

De leerlingen geven aan dat ze het belangrijk vinden dat de opzet van het project helder is. Dat de bedoelingen van de activiteiten duidelijk zijn en dat ze kunnen kiezen uit verschillende activiteiten. Een aantal leerlingen geeft ook aan dat het niet te lang moet duren. Bij langdurige projecten (1 uur per week, een jaar lang) is het belangrijk dat de leerling de vrijheid heeft om te wisselen als de activiteiten niet bevallen.

Het moet een project zijn dat niet te lang is en waar je veel van kan leren, maar je moet met plezier met de bezigheden bezig zijn.

Gespreid in de tijd, maar ook weer niet te veel uitgesmeerd. In een korte periode kun je de tijd die je er insteekt nog wel opvangen; wanneer het werk over een langere periode is uitgesmeerd gaat dat ten koste van je schoolwerk, dan moet je meer lessen missen.

Vanuit de school wordt aangegeven dat de activiteiten geschikt moeten zijn voor de leerlingen. Daarom is niet al het vrijwilligerswerk passend. Soms is de minimumleeftijd 21 jaar of komen de 'werktijden' niet overeen met de schooltijden van de leerlingen. Bij de samenwerking met een vrijwilligersorganisatie moet dus goed bekeken worden

of de activiteiten binnen schooltijd of juist erbuiten moeten plaatsvinden. Voor de school moet het ook niet te veel werk meebrengen. Het moet goed in te passen zijn in de schooltaken.

Voor het welslagen van een project is het belangrijk dat de leerlingen een ruime keuze hebben uit verschillende activiteiten. Het is niet altijd mogelijk om voldoende passende activiteiten te organiseren. Ook voor een vrijwilligerscentrale kan dit lastig zijn. Vooral als de doelstellingen van de school (bijvoorbeeld jongeren maatschappelijk bewust maken) en de vrijwilligerscentrale (bijvoorbeeld jongeren werven voor vrijwilligerswerk) erg verschillen.

Je hebt een bepaald minimum aan vacatures en contacten met vrijwilligersorganisaties nodig.

Werk dat een inzet voor een lange periode vergt (bijv. een jaar lang elke week maaltijden rond brengen), dat is meer iets voor 45-plussers. Bij de vraag waar potentiële vrijwilligers zich door aangesproken voelen moet gedifferentieerd worden naar leeftijd. Bij het ouder worden gaan ze zich meer richten op zorgtaken, omdat ze zich dan zelf in een levensfase bevinden waarin ze de zorg hebben voor kinderen. Met de jaren verandert de blik op de samenleving. Ook in het vrijwilligerswerk daarop aansluiten.

Interessante projecten

Een van de belangrijkste redenen waarom mensen vrijwilligerswerk verrichten, is omdat ze het leuk vinden. Dit komt ook naar voren bij de uitspraken die de jongeren doen. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat het leerzaam is en nuttig. Dat je mensen kan helpen en dat degene voor wie je het doet, dit ook waardeert. Een aantal keren wordt genoemd dat het prettig is om de activiteiten samen met andere leerlingen te doen in een groepje.

Je moet het gekozen werk leuk vinden, zodat je met plezier werkt. Niet in je eentje, maar met een groepje vrienden werken. Niet te lang achter elkaar, maar verspreiden. Zoek iets uit waar ze echt blij zijn met jouw hulp, dan geeft het echt voldoening.

Een project moet door de leerling leuk gevonden worden, het moet nuttig werk zijn en je moet er studieren voor geven.

In de vragenlijst wordt een aantal factoren genoemd die voor de leerlingen belangrijk kunnen zijn. Ze zijn gevraagd de drie belangrijkste factoren aan te kruisen. Het belangrijkste is volgens de leerlingen 'het type werk dat je moet gaan doen (aard van het werk, variatie etc.)' en 'de dingen die je ervan opsteekt (kennis, ervaring)'. Daarnaast wordt

ook genoemd dat de mensen met wie je samenwerkt belangrijk zijn en het goede doel (de mensen en zaken waarvoor het gedaan wordt). Een enkele leerling vindt de tijd die het kost ook een belangrijke factor. De overige factoren die betrekking hebben op de begeleiding en de periode waarin het vrijwilligerswerk gedaan moet worden, worden niet aangekruist. In de toelichting op de vraag wordt aangegeven waarom de aangekruiste factoren belangrijk zijn:

Je moet er wel aanleg voor hebben.

Pas bij een goed doel kan je trots/tevreden op jezelf zijn dat je vrijwilligerswerk hebt gedaan.

Het is leuk om mensen te helpen.

Je doet het ook om er dingen te leren en je kan het misschien later gebruiken bij je eigen beroep.

Het moet een nieuwe ervaring zijn.

Voor een aantal mensen heeft vrijwilligerswerk een stoffig imago. Het zou meer iets zijn voor oude mensen. Om jongeren erbij te betrekken moet dit beeld voorkomen worden en moet men juist laten zien dat vrijwilligerswerk 'cool' is. Want bij de jongeren moet men concurreren met onder andere betaalde baantjes.

Geen beroep doen op zelfopoffering, Florence Nightingale spelen, Zonnebloemsyndroom.

In het project 'Jong leert oud' is het belangrijk dat de leerlingen worden aangesproken op hun capaciteiten, op de dingen die zij goed kunnen. Namelijk omgaan met de computer, wat zij veel beter (en sneller) kunnen dan de ouderen. Zij kunnen de ouderen nu eens iets leren.

Ook vanuit de vrijwilligersorganisaties en scholen wordt aangegeven dat het belangrijk is dat de jongeren affiniteit hebben met de activiteiten en de organisatie. Als het initiatief niet bij een school ligt, maar bijvoorbeeld bij een vrijwilligerscentrale, is het bij het benaderen van scholen belangrijk aan te geven dat een project meerwaarde heeft, maar ook leuk is. Het is daarbij belangrijk dat het verhaal enthousiast gebracht wordt.

De scholen een succesvol project voorleggen, zodat ze zien "hé dat is leuk idee". De meesten hebben er nog nooit aan gedacht, zodat het verhaal een verrassingseffect heeft en ze gaan denken "kunnen wij dat ook?" Het verhaal moet met enthousiasme gebracht worden.

Haalbare projecten

Zoals hierboven aangegeven, zijn interessante en concrete projecten vooral voor de leerlingen belangrijk. Het is voor de leerlingen ook belangrijk dat het haalbaar is. Het tijdstip moet aansluiten op hun andere bezigheden. Tevens moet de(tijds)investering niet te groot zijn. Het moet ze niet zodanig meesleuren, dat schoolprestaties eronder lijden. Voor de school is het ook belangrijk dat een project haalbaar is en past binnen het schoolsysteem.

Het project moet worden ingepast in het schoolgebeuren. Vooral ook letten op de periode waarin het werk gedaan moet worden. Het werk hoeft niet per se aan te sluiten op het vakkenpakket.

Om te achterhalen welke organisatorische factoren een belangrijke rol spelen is aan de projectleiders op school en aan de schoolleiding een lijst voorgelegd met mogelijke organisatorische factoren. Gevraagd is elke factor een cijfer te geven (10= buitengewoon belangrijk, 1 = volkomen onbelangrijk).

Mogelijke organisatorische factoren	Gemiddeld cijfer:
Extra tijd voor de coördinatoren	8
Ondersteunend klimaat binnen de school	7,8
Samenwerking met vrijwilligersorganisatie	7,2
Bemiddeling door/ondersteuning van Vrijwilligerscentrale of andere ondersteuners	7
Voorafgaand aan uitvoering voorlichting aan leerlingen door Vrijwilligerscentrale	6,4
Speciale waardering voor de medewerkers	6,3
Financiële ondersteuning bij de ontwikkeling van een project	6,2
Financiële ondersteuning bij de uitvoering	6,2
Speciale positie van de coördinatoren	6,2
Integratie in het vakkenpakket	6,2
Vaste contactpersonen (bij organisaties waar werk wordt verricht)	6,2
Betrokkenheid van het schoolbestuur	5,8
Vaste werkwijze (met organisaties waar het werk wordt verricht)	4,8

(n=6)

Bovenstaande tabel laat een rangschikking zien van mogelijke organisatorische factoren. Opvallend is wel dat extra tijd voor de coördinatoren door alle respondenten belangrijk wordt gevonden, maar dat een speciale positie van de coördinatoren heel wisselend wordt ingevuld. Sommigen vinden het belangrijk, anderen helemaal niet. Dit geldt ook

voor bijvoorbeeld de betrokkenheid van het bestuur. Bij sommige scholen is dit blijkbaar belangrijk, bij andere scholen niet. De structuur en cultuur op een school zijn hier waarschijnlijk bepalend.

5.5 Profijt

Als de samenwerking tussen de school en een vrijwilligersorganisatie succesvol is, ontstaat een win-win situatie met direct profijt voor alle betrokkenen. In de vragenlijsten en in de interviews hebben we aan de coördinatoren op school, de schooldirectie en de vertegenwoordigers van de vrijwilligersorganisaties gevraagd wat het profijt is voor respectievelijk: de leerlingen, de school en de vrijwilligersorganisatie.

VOOR DE LEERLINGEN

- Geleerd kennis over te dragen
- Geleerd wat vrijwilligerswerk is
- In contact gekomen met een andere generatie
- Leerlingen verdienen studiepunten
- Leerlingen nemen een andere rol aan, ze ontwikkelen hun sociale vaardigheden en breiden kennis uit
- Kennismaken met situatie van kennisoverdracht, gedeeld met ouderen
- Bijdrage aan maatschappelijke vorming
- Voldoening anderen van dienst te zijn
- Besef krijgen wat het is om iets te doen voor de samenleving
- Belang zien van vrijwilligerswerk in dit land

VOOR DE SCHOOL

- Naamsbekendheid en positief imago binnen de lokale samenleving
- De school richt zich meer naar buiten, opent haar deuren
- Het laten verrichten van vrijwilligerswerk is een van de manieren om leerlingen te vormen
- Enthousiaste leerlingen
- PR en berichten in de pers over het project
- Buiten de school werken verbreedt de kijk op de samenleving
- Andere manier van leren aanbieden

Er waren ook personen die geen profijt voor de school zagen

VOOR DE VRIJWILLIGERSORGANISATIE

- Ouderen hebben de gelegenheid gekregen zich ICT-vaardigheden eigen te maken.
- Er wordt een nieuw arsenaal aan vrijwilligers aangeboden.
- Dit is een mogelijkheid om mensen op een relatief jonge leeftijd kennis te laten maken met vrijwilligerswerk en te interesseren om zich belangeloos in te zetten voor anderen.
- Oplossen van wachtlijst van ICT-cursus.
- Jongeren interesseren in vrijwilligerswerk, hopen dat sommigen in de toekomst ook vrijwilligers worden.
- Iets meegeven aan leerlingen en hopen dat de samenleving er in de toekomst van kan profiteren.
- Uitbreiding van het vrijwilligersbestand.
- Reflectie op eigen organisatie en kijken hoe aantrekkelijk de organisatie voor jongeren is.
- Meer jongeren over de vloer.

Veel van deze profijtpunten gelden direct of indirect ook voor vrijwilligerscentrales.

5.6 Conclusie

Uit de beschrijving van de ervaringen en de succes- en faalfactoren blijkt dat er veel te winnen valt bij een goede samenwerking tussen scholen en vrijwilligerswerk. Voor de leerlingen is veel profijt te behalen op het gebied van kennis en ervaring. Iets waarvan ze zelf ook aangeven dat ze het belangrijk vinden. Maar het verrichten van vrijwilligerswerk is natuurlijk ook gewoon leuk om te doen. Vooral als dit goed georganiseerd is, en goed wordt ondersteund. Verder speelt voor de leerlingen de tijd die geïnvesteerd moet worden een belangrijke rol. Het moet wel praktisch haalbaar zijn en in te passen in enerzijds de schoolopleiding en anderzijds hobby's en betaalde baantjes. Een materiële beloning is voor de jongeren niet direct nodig, wel willen ze dat het werk nuttig is en dat hun inzet gewaardeerd wordt.

Voor de school en voor de vrijwilligersorganisatie is ook profijt te behalen. Naamsbekendheid en een positief imago zijn voor de school belangrijke winstpunten. Omdat vrijwilligerswerk een belangrijke rol vervult in de Nederlandse samenleving is het belangrijk dat in de lessen aandacht wordt besteed aan dit onderwerp. De jongeren kunnen via een kennismaking met vrijwilligerswerk in de praktijk ook op een andere manier kennis en ervaring opdoen. Dit kan een aanvulling zijn op de reeds gehanteerde lesprogramma's. Voldoende tijd en geld zijn daarbij belangrijke randvoorwaarden om het project op school goed te laten verlopen. Voor de vrijwilligersorganisatie levert de samenwerking extra vrijwilligers op, in ieder geval op de korte termijn en misschien ook op de langere termijn.

Tevens kan het voor de vrijwilligersorganisatie betekenen dat ze geconfronteerd worden met een nieuwe groep vrijwilligers: jongeren. Dit kan verfrissend werken en uiteindelijk leiden tot een nieuwe potentieel aan vrijwilligers. De nieuwe vrijwilligers kunnen wel andere wensen hebben, waardoor de organisatie zich moet aanpassen. Bijvoorbeeld door meer korte en concrete activiteiten aan te bieden.

Het komen tot een goede samenwerking tussen de school en vrijwilligersorganisaties is niet altijd even gemakkelijk. De succesfactoren maken duidelijk waar men rekening mee moet houden. Het ontbreken van één of meer van deze succesfactoren kan ertoe leiden dat de samenwerking niet goed verloopt, of dat een project zelfs niet van start gaat.

Het uitvoeren en vooral het opzetten van dergelijke projecten, kost veel tijd en energie. De school moet contacten aangaan met organisaties buiten de school (vrijwilligerscentrale, vrijwilligersorganisaties) die een andere cultuur en dynamiek kennen. Docenten die vaak al overbelast zijn, krijgen er extra taken bij. Deze drempel is te overwinnen wanneer de betreffende docenten plezier ontleen aan het organiseren van het project en er profijt van verwachten.

Binnen de scholen is een grote variëteit te ontdekken in de mate van verplichting. In sommige gevallen wordt deelname bewust niet verplicht gesteld, in andere gevallen is het wel verplicht en moeten leerlingen een minimaal aantal uur vrijwilligerswerk verrichten. Sommige scholen stellen de 'kennismaking' met vrijwilligerswerk verplicht maar geven de leerlingen zelf de keus of ze zelf vrijwilligerswerk gaan verrichten of niet.

Hoofdstuk 6

Conclusie

6.1 Inleiding

In dit laatste, afsluitende hoofdstuk komen twee dingen aan de orde. Ten eerste worden de voornaamste bevindingen uit de eerdere hoofdstukken nog eens op een rij gezet. Vervolgens worden in paragraaf 6.4 de gegevens vanuit de verschillende landen en projecten met elkaar in verband gebracht.

In hoofdstuk 2 staat de situatie met betrekking tot vrijwilligerswerk op scholen in de Verenigde Staten en Engeland beschreven. In hoofdstuk 3 zijn de recente ontwikkelingen in Nederland geschetst. In hoofdstuk 4 werden de projecten die in het onderzoek onder de loep genomen zijn beschreven en in hoofdstuk 5 kwamen de ervaringen van de verschillende deelnemers en de succes- en faalfactoren die zij hebben aangemerkt aan de orde. De conclusies die uit deze vier hoofdstukken zijn te trekken staan beschreven in paragraaf 6.2 en 6.3, waarbij eerst wordt ingegaan op de bevindingen in Nederland en vervolgens op de bevindingen in de Verenigde Staten en Engeland. In paragraaf 6.4 volgt een vergelijking tussen de gegevens vanuit de verschillende projecten.

De bedoeling is om na te gaan in hoeverre de aanbevelingen voor het opzetten en uitvoeren van succesvolle vrijwilligersprojecten in dezelfde richting wijzen. Over het geheel genomen kan namelijk geconcludeerd worden dat er een grote verscheidenheid bestaat in de doelstelling, opzet en uitwerking van projecten. Tussen de landen bestaan verschillen in cultuur en schoolsysteem. Maar ook binnen een land bestaan verschillende vormen, zoals de voorbeelden uit Nederland duidelijk maken. Deze verscheidenheid sluit echter niet uit dat er gemeenschappelijke

factoren voor het slagen dan wel mislukken van projecten zijn aan te geven. Anders gezegd, in hoeverre zijn de ervaringen in buitenlandse projecten ook bruikbaar voor de Nederlandse situatie? Tot slot volgt in paragraaf 6.5 een eindconclusie.

6.2 Bevindingen in Nederland

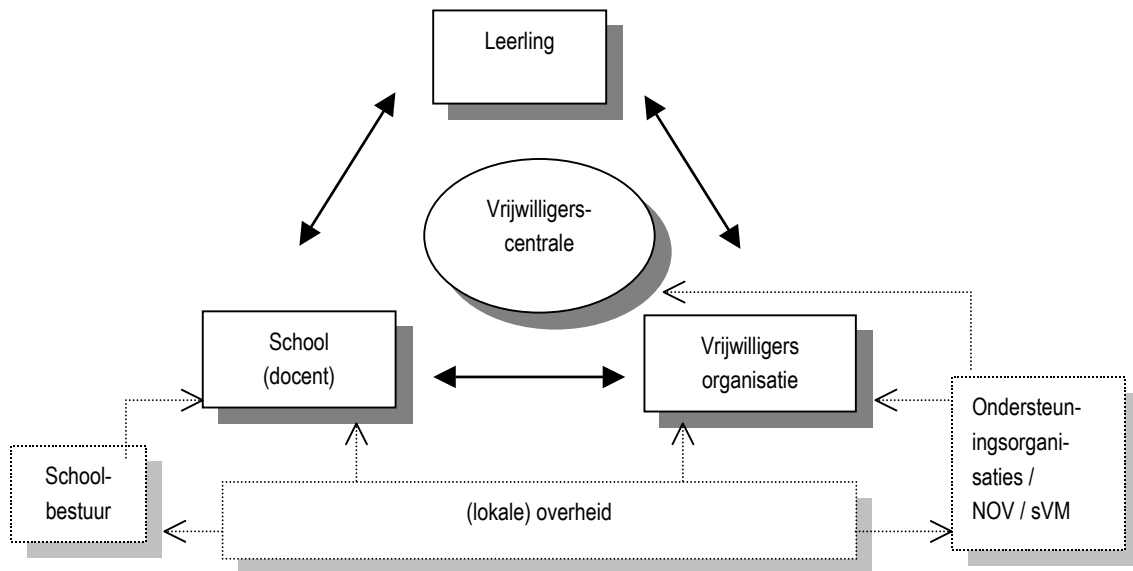
Zowel in de geraadpleegde literatuur als in de onderzochte projecten, komt een aantal thema's steeds terug. In deze paragraaf worden de belangrijkste bevindingen ten aanzien van deze thema's onder elkaar gezet. Allereerst worden de verschillende betrokken partijen en de *samenwerkingsrelaties* die zij onderhouden schematisch weergegeven. Vervolgens wordt ingegaan op het *profijt* dat de verschillende partijen kunnen hebben van deelname aan een project. De veronderstelling hierbij is dat profijt een voorwaarde voor het welslagen van het project is: partijen die geen profijt verwachten zullen er niet aan beginnen dan wel snel afhaken. Uiteraard zijn er naast de opbrengst ook 'kosten' aan de projecten verbonden. Het verwachte profijt zal meestal van immateriële aard zijn, zoals toegenomen competentie, een positiever zelfbeeld en een goede reputatie. Een belangwekkend aspect hierbij betreft de *beloning* aan de deelnemende leerlingen. Een aspect dat hiermee samenhangt, en waarop de projecten bij de scholen blijken te verschillen, is het al dan niet *verplicht* stellen van deelname en het *moment* waarop vrijwilligerswerk wordt gedaan: binnen of buiten schooltijd. Vervolgens komen organisatorische aspecten aan de orde zoals *ondersteuning van derden* en de *gevolgen van de samenwerking* voor de eigen organisatie. Tot slot van deze paragraaf worden de succes- en faalfactoren die men in Nederland ervaart nog eens kort op een rij gezet.

Verschillende samenwerkende partijen

Bij projecten tussen scholen en vrijwilligersorganisaties zijn meerdere partijen betrokken, die met elkaar moeten samenwerken. Dit is op de eerste plaats de school, meestal in de persoon van een enthousiaste docent of een team. Die heeft een directe relatie met de leerlingen, waarop het project gericht is. Daarnaast gaat de school een samenwerkingsrelatie aan met één of meerdere vrijwilligersorganisaties. In de praktijk gebeurt dit vaak na tussenkomst van of bemiddeling door een vrijwilligerscentrale. Binnen de school kunnen de directie en het schoolbestuur het project bevorderen door faciliteiten beschikbaar te stellen. Uit de praktijkvoorbeelden blijkt dat een ondersteuningsorganisatie of de lokale overheid vaak een stimulerende rol speelt bij de totstandkoming van de samenwerking tussen de school en de vrijwilligersorganisatie. De deelnemende leerlingen hebben niet alleen een directe relatie met de docent, maar ook met de vrijwilligersorganisatie waar zij het werk doen. Vaak is hier de coördinator van de organisatie het eerste aanspreekpunt. De vrijwilligersorganisatie heeft op haar beurt weer een

relatie met zowel de leerlingen als de docent/projectcoördinator van de school. Deze relaties zijn schematisch weergegeven in figuur 1. De zwarte pijlen symboliseren de directe relaties. De stippellijnen symboliseren de eventuele ondersteunende of stimulerende rol, die deze partijen vervullen.

Figuur 1

Profijt

Uit hoofdstuk 5 is duidelijk geworden dat bij de samenwerking alle partijen direct profijt kunnen hebben. De leerlingen vergroten hun sociale competenties, doen ervaring op en maken kennis met de ‘echte samenleving’. Voor de vrijwilligersorganisatie levert het op de korte termijn en wellicht ook op de lange termijn extra vrijwilligers op. Voor de scholen is het profijt vaak minder grijpbaar. Het kan bijdragen aan het imago van een school die betrokken is bij de (lokale) samenleving. Daarnaast biedt de school hiermee een manier van leren aan die direct op de praktijk gericht is.

Kosten

Naast voordelen bestaan er uiteraard ook nadelen. Het uitvoeren en vooral het opzetten van dergelijke projecten, brengen zowel letterlijk als figuurlijk kosten met zich mee. Voornamelijk kost het alle partijen veel tijd en energie. De leerlingen zetten zich vrijwillig in en kunnen op dat moment niet met vrienden afspreken of betaalde arbeid verrichten. De school moet contacten aangaan met organisaties buiten de school (vrijwilligerscentrale, vrijwilligersorganisaties) die een andere cultuur en dynamiek kennen. Docenten die vaak al behoorlijk belast zijn met taken, krijgen er extra taken bij. Onder andere hierdoor komt de vraag naar voren of de school wel de juiste plaats is om jongeren bij de samenleving te betrekken. Vrijwilligersorganisaties moeten investeren in het opzetten van andersoortige klussen en in het begeleiden van de jongeren.

Beloning

Uit de reacties van de jongeren komt naar voren dat het vrijwilligerswerk leuk moet zijn. Bovendien willen ze er iets van leren en zien ze graag dat hun inzet nut heeft. Ze doen het werk het liefst in groepsverband. Van de vrijwilligersorganisaties of van de mensen waar ze het voor doen verwachten ze een vorm van waardering. Geld of andere materiële beloning wordt niet belangrijk gevonden: iets goeds voor anderen kunnen doen is een beloning op zich. Ook de waardering die instanties uitspreken over het project en die uit perspublicaties naar voren komt wordt ervaren als een vorm van beloning. Daarmee wijken de leerlingen niet af van andere vrijwilligers. In diverse onderzoeken naar motivering en beloning van vrijwilligers zijn dezelfde beloningsvormen genoemd (Broenink 2001, Gaskin 1995, Willems 1993).

Veel vrijwilligersorganisaties en ondersteuningsorganisaties zijn op zoek naar extra en nieuwe beloningsvormen om de vrijwilligers vast te houden of om ze juist binnen te halen. Het bijzondere aan een project met een school is dat er een extra beloningsvorm mogelijk is, namelijk studiepunten of studie-uren. Dit is een extra mogelijkheid die bij andere groepen vrijwilligers niet bestaat. Sommige leerlingen hebben aangegeven dat ze studiepunten als beloning belangrijk vinden. Voor vrijwilligersorganisaties betekenen de studiepunten een extra kans om zich aantrekkelijk te maken voor leerlingen: 'Als je bij ons vrijwilliger wordt, levert dat niet alleen veel plezier op, maar je kan het ook nog gebruiken voor studiepunten op school'. Voorwaarde is wel dat leerlingen die al eerder vrijwilligerswerk zijn gaan doen dit ook kunnen laten meetellen voor de schoolopleiding. Anders kunnen er onrechtvaardige verschillen ontstaan, zoals met een praktijkvoorbeeld is te illustreren. Twee leerlingen zijn in het kader van het project op school als vrijwilliger aan de slag gegaan bij een sportvereniging, ieder voor ongeveer 15 uur. Ze kregen hiervoor

studiepunten. Een andere leerling werkte uit eigen beweging al als vrijwilliger bij de sportvereniging voor veel meer uren. Zij kreeg echter geen studiepunten.

Verplichting

Eén van de verschillen tussen de projecten is de mate waarin het vrijwilligerswerk verplicht gesteld wordt. Op een aantal scholen moeten leerlingen studiepunten halen of uren maken door vrijwilligerswerk te doen. Dit gaat om één of meer periodes van 20 of 40 uur. Zijn de punten niet gehaald of de uren niet gemaakt dan volgt geen diploma. Deze vorm komt overeen met veel van de projecten in de Verenigde Staten. Het vrijwilligerswerk (*service learning*) is daar een vast onderdeel van het lesprogramma en in het curriculum opgenomen. Omdat alternatieven ontbreken en het een voorwaarde is voor het behalen van een diploma wordt het doen van vrijwilligerswerk een verplicht onderdeel van de opleiding. Bij andere scholen beslissen leerlingen geheel uit vrije wil over deelname. De school geeft daar hooguit informatie over het project of fungeert als intermediair voor vrijwilligersorganisaties die op zoek zijn naar jonge vrijwilligers. In sommige gevallen is sprake van een tussenvorm: het doen van vrijwilligerswerk is niet verplicht, maar de kennismaking ermee wel. Daar moeten de leerlingen de lessen volgen, maar worden ze niet verplicht tot daadwerkelijke deelname. Een ander alternatief is de leerlingen de keuze te geven de studiepunten te behalen via vrijwilligerswerk of via andere opdrachten (bijvoorbeeld een cursus filosofie). Welk effect de verschillende alternatieven kunnen hebben op de mate van deelname komt duidelijk naar voren bij het project 'Stilzitten is niks'. Bij één van de twee pilotscholen die aan dit project meededen werden alle leerlingen uitgebreid voorgelicht, maar was het doen van vrijwilligerswerk niet verplicht. Uiteindelijk hebben daar slechts 10 van de 200 leerlingen (5%) die aanvankelijk deelnamen aan het project daadwerkelijk vrijwilligerswerk verricht. Bij de andere pilotschool, waar deelname wel verplicht was, hebben 59 van de 71 leerlingen (83%) deelgenomen aan het vrijwilligerswerk.

Werktijden

De scholen hebben een keuze in de tijdstippen waarop de taken verricht dienen te worden. Mag het binnen schooltijd of moet het daarbuiten? Dit hangt samen met de vraag of het vrijwilligerswerk verplicht is. Bij verplichting is het eerder logisch dat het geheel of grotendeels binnen schooltijd gebeurt, bij vrijwilligheid ligt buiten schooltijd meer voor de hand. Er zijn ook tussenvormen mogelijk. Leerlingen krijgen bijvoorbeeld het laatste uur vrij, maar moeten ook eigen vrije tijd spenderen. Soms valt er weinig te kiezen, omdat het soort vrijwilligerswerk bepalend is voor het tijdstip. Zo moeten sommige activiteiten hoe dan ook overdag plaatsvinden (bijvoorbeeld kinderdagverblijf), terwijl andere activiteiten juist in de avond of in het weekend plaatsvinden (zoals het begeleiden van sportteams).

Samenwerking

Scholen en vrijwilligersorganisaties hebben ieder hun eigen dynamiek en cultuur. Als gevolg daarvan kunnen (communicatie)problemen optreden. Scholen werken met een vol programma dat reeds lang van tevoren wordt vastgesteld. Een spontaan idee voor een project met vrijwilligerswerk kan niet altijd op een of andere wijze in het schoolschema worden ingepast. Voor de taken en verantwoordelijkheden van de betrokkenen binnen de school moeten nieuwe voorzieningen getroffen worden, hetgeen ook niet altijd in een lopend schooljaar gerealiseerd kan worden.

Niet alleen scholen hebben te maken met organisatorische veranderingen en keuzes, ook vrijwilligersorganisaties hebben te maken met bepaalde gevolgen. Vrijwilligersorganisaties hebben rekening te houden met vaste onderwijsprogramma's die al in het begin van het schooljaar vast staan, en met vaststaande les- en vakantieweken. Inschakeling van leerlingen heeft voor de vrijwilligersorganisaties tot gevolg dat ze hun werkwijze moeten afstemmen op de wensen van de school en/of van de leerlingen. Dit betekent meestal korte concrete activiteiten aanbieden, het liefst met een vaste omvang van 15 of 20 uur. Sommige organisaties zijn niet gewend aan het werken met jonge mensen. Dit is niet voor alle vrijwilligersorganisaties even gemakkelijk en kan een hele cultuurverandering betekenen.

Ondersteuning

Uit de projecten blijkt dat het initiatief tot samenwerking tussen scholen en vrijwilligersorganisaties doorgaans ligt bij een ondersteuningsorganisatie, vrijwilligerscentrale of school. Zelden lijkt een vrijwilligersorganisatie het initiatief te nemen. Ondersteuningsorganisaties en overheden kunnen een stimulerende of faciliterende rol spelen. Zo kan de overheid bijdragen door geld of middelen beschikbaar te stellen en door waardering uit te spreken over de initiatieven. Dat laatste is bijvoorbeeld gebeurd bij het project '*Jong leert oud*', waar de gemeente erg blij is met het openstellen van de school voor andere activiteiten. Een gedeputeerde van de provincie is aanwezig geweest bij de afsluitingsceremonie. Het project '*Let's volunteer*' is tot stand gekomen nadat de provinciale overheid geld beschikbaar had gesteld. Landelijke organisaties voor vrijwilligerswerk zoals NOV of sVM kunnen op hun beurt een ondersteunende rol spelen voor de vrijwilligersorganisaties of de vrijwilligerscentrales, onder meer door begeleiding te geven bij eventueel noodzakelijke veranderingen.

Succesfactoren

In het onderzoek is een aantal succesfactoren naar voren gekomen.

- Enthousiasme
- Een goede organisatie

- Open samenwerking tussen organisaties
- Concrete projecten
- Interessante projecten
- Haalbare projecten

6.3 Bevindingen in de Verenigde Staten en Engeland

Service learning en community service

Vrijwilligerswerk door scholieren wordt in Engeland en de Verenigde Staten meestal aangeduid met de term *service learning*. Bij service learning stellen scholieren zich ten dienste van de maatschappij. Dit wordt door de school geïnitieerd, gekoppeld aan lesstof en veelal gewaardeerd met bijvoorbeeld studiepunten. In de Verenigde Staten is service learning soms een verplicht onderdeel van het onderwijs: leerlingen moeten het doen om hun diploma te kunnen halen. Hiermee gaat service learning verder dan *community service*, dat ook vrijwillige inzet voor de samenleving betekent, maar niet is ingebed in het onderwijs. In beide landen is reeds sinds lange tijd ervaring opgedaan met service learning. Het is een wijd verspreid fenomeen dat op zeer verschillende typen scholen voorkomt. In de Verenigde Staten wordt service learning actief gestimuleerd door de overheid en is er sprake van een veelheid aan ondersteunende organisaties.

Doelen

Zowel in de Verenigde Staten als in Engeland heeft men bij het vrijwilligerswerk twee soorten doelen voor ogen: het leeraspect van het doen van vrijwilligerswerk voor de leerling enerzijds en het nut van deze inzet voor de maatschappij anderzijds. Afhankelijk van de gehanteerde opzet, wordt de nadruk gelegd op een van deze twee aspecten. In alle gevallen streeft men profijt voor zowel de leerling als de vrijwilligersorganisaties na. Succesfactoren die genoemd worden om een project te doen slagen, liggen op het vlak van de omvang, aansprekendheid en haalbaarheid van het project en op het draagvlak binnen organisaties en de samenwerkingsrelaties.

Succesfactoren

Als succesfactoren zijn genoemd¹⁵:

1. Ga uit van nuttig vrijwilligerswerk en een daadwerkelijke behoefte aan hulp.
2. Creëer samenwerkingsrelaties met vrijwilligersorganisaties.
3. Veel vrijwilligersorganisaties zijn onbekend met het inzetten van jongeren als vrijwilliger. Zij zien vaak geen mogelijkheden binnen het vrijwilligerswerk voor jongeren; bedenk dus van te voren zelf mogelijkheden voor jongeren.
4. Verzeker je ervan dat de leerlingen goed weten wat ze moeten doen en hier ook toe in staat zijn.
5. Zorg dat het om passend werk gaat, houd het simpel en tastbaar.
6. Betrek leerlingen zoveel mogelijk bij het ontwerp van een project.
7. Begin liever met een klein project dat altijd nog kan groeien dan met iets dat groots is opgezet maar misschien niet haalbaar blijkt.
8. Laat vrijwilligersorganisaties een presentatie komen geven in de klas over hun werk om op die manier de leerlingen enthousiast te maken.
9. Maak vooraf een reële inschatting van de kosten en bekijk of je fondsen kunt benutten. Maak ook gebruik van vrijwilligersorganisaties die misschien kunnen ondersteunen door het uitlenen van bijvoorbeeld hun busjes.
10. Maak afspraken over praktische punten zoals wie hoe laat waar is.
11. Leerlingen kunnen beloond worden door certificaten en awards.
12. Laat het vrijwilligerswerk geen extra activiteit zijn, maar integreer het in het onderwijsrooster.
13. Betrek het bestuur van de school bij de activiteiten: zij zou vrijwilligerswerk moeten steunen.
14. Probeer een positief, ondersteunend klimaat op de school te bereiken.
15. Schep niet al te hoge verwachtingen bij team en directie, maar hou iedereen wel op de hoogte over de voortgang.
16. Evalueer niet alleen aan het eind maar ook steeds tussentijds.
17. Evalueer ook met de ontvangers van de diensten.
18. Rond het project af met een bijeenkomst waarbij de inzet van de vrijwilliger erkend wordt en de vrijwilliger hiervoor bedankt wordt.
19. Prijs de prestaties van jongeren, en zorg ervoor dat de organisatie en individuen hun dank uitspreken tegen de jongeren die direct betrokken zijn.

¹⁵ Deze succesfactoren zijn gecombineerd uit verschillende onderzoeken. De nummering is slechts bedoeld als identificatie en duidt aldus niet op rangorde in belangrijkheid.

20. Bedank de organisaties die hebben meegewerkt aan de uitvoering van het project.
 21. Laat jongeren reflecteren na afloop van een project om zo het aantal leermomenten te vergroten.

6.4 Universele succes- en faalfactoren?

In de buitenlandse projecten is veel kennis en ervaring opgebouwd in de vele jaren dat ze actief zijn. Een belangwekkende vraag is in hoeverre de genoemde succesfactoren ook in de Nederlandse situatie zijn te benutten als 'handleiding' voor de opzet van succesvolle vrijwilligersprojecten bij scholen. Op basis van de verkregen onderzoeksgegevens is hier geen definitief antwoord op te geven. Het aantal projecten dat in het onderzoek kon worden betrokken is hiervoor te gering. Wel zijn indicaties te geven door na te gaan in hoeverre is gewerkt volgens dit 'recept' bij de twee projecten waarover we de meeste informatie hebben. In het onderstaande schema staat bij elk van de factoren aangegeven wat er al dan niet aan is gedaan in de beide projecten.

Project:	Project 'Jong leert oud'	Project Vechtdalcollege
Aard werk:	<i>Optreden als docent voor ouderen in cursus internetgebruik</i>	<i>Varieert per leerling (individuele trajecten)</i>
Factor		
1	De cursus wordt als nuttig gezien; de behoefte van de cursisten blijkt uit hun inschrijving	De leerlingen moesten zelf een plek zoeken, en hebben werk gekozen dat hun nuttig en/of leuk leek
2	Goede samenwerking met zowel vrijwilligerscentrale als de organisatie die de cursisten aanleverde	Alleen individueel contact tussen de leerling en de organisatie
3	Plannen voor inschakeling van schoolleerlingen als docent zijn ontstaan in contacten tussen school en vrijwilligersorganisatie	Er is eerst bedacht wat leerlingen konden doen en daarna organisatie gezocht
4	De schoolleerlingen kregen vooraf instructie, zodat ze wisten wat ze moesten doen; ze konden het aan	Ze hebben het werk zelf uitgekozen, dus zullen het wel aan kunnen
5	Het werk was passend (computervaardigheid overbrengen) en resulteerde in tastbare resultaten (cursist kan na afloop omgaan met internet)	Ze hebben het werk zelf gekozen

Project:	Project 'Jong leert oud'	Project Vechtdalcollege
Aard werk:	Optreden als docent voor ouderen in cursus internetgebruik	Varieert per leerling (individuele trajecten)
Factor		
6	Betrokken bij de opzet van cursussen	Niet van toepassing
7	Bedoeling is om ook andere scholen warm te maken voor soortgelijke projecten	Begonnen met pilot bij 5 scholen, daarna uitbreiding
8	Niet gebeurd; contact verliep via de coördinator	Niet gebeurd
9	Er is gezorgd voor de benodigde middelen	Pas achteraf gedaan
10	De cursussen waren van tevoren vastgesteld	Niet te beoordelen (individuele afspraken)
11	Aantekening op diploma	Studiepunten
12	Was geen onderdeel van het studierooster	Het werk was bedoeld als opvulling van de vrije ruimte
13	Schoolbestuur speelde geen rol, directie wel	Schoolbestuur werd op de hoogte gehouden
14	Is bereikt door coördinator	Binnen de school heerste lange tijd onduidelijkheid over het doel van het project; nu wel positief, maar weinig steunend
15	Directie op de hoogte gehouden	Directie op de hoogte gehouden
16	Na het eerste cursusblok is een evaluatie gehouden	Leerlingen moeten voortgang melden
17	De cursisten hebben zich tevreden getoond	Niet gebeurd
18	Cursus afgesloten met een bijeenkomst, met schoolleiding, politici en pers	Niet van toepassing (individuele trajecten)
19	In de afsluitende bijeenkomst dank uitgesproken	Niet
20	Is gebeurd in de afsluitende bijeenkomst	Niet
21	Is gebeurd in evaluatie	Leerling moet na afloop een verslag schrijven

Gezien hun sterk verschillende opzet, zijn de beide projecten in het overzicht slechts ten dele vergelijkbaar. Over het geheel genomen blijkt dat het merendeel van de succesfactoren die door Amerikaanse en Engelse organisaties genoemd zijn, ook in de twee Nederlandse vrijwilligersprojecten in praktijk is gebracht. Dit geldt met name voor 'Jong leert oud'. Dit project wordt door alle deelnemende partijen als heel succesvol beschouwd. Bij het vrijwilligerswerk dat

binnen de vrije ruimte van het onderwijsprogramma plaatsvond op het Vechtdalcollege, werd ook aan de meeste condities voldaan. Hoewel dit project nogal wat aanloopproblemen kende, is het redelijk succesvol verlopen¹⁶. Deze uitkomsten geven steun aan de veronderstelling dat de elders opgedane inzichten in de succesfactoren ook voor de Nederlandse situatie geldig zijn. Om deze veronderstelling hard te maken is het nodig uitgebreider onderzoek te doen. Dit kan pas over een aantal jaren plaatsvinden als er in Nederland meer ervaringen zijn opgedaan. Voorlopig kan geconcludeerd worden dat projecten omtrent vrijwilligerswerk door scholieren waarschijnlijk een grotere kans van slagen hebben als aan de hierboven genoemde condities wordt voldaan.

6.5 Slotconclusie

Op basis van een eerdere inventarisatie is dit onderzoek gestart met een lijst van 34 projecten waarin scholen en vrijwilligersorganisaties samenwerken. Na de eerste verkenning werd duidelijk dat een deel van deze projecten geen betrekking heeft op het voortgezet onderwijs maar op het hoger onderwijs (hogescholen en universiteiten). Een aantal projecten blijkt niet te bestaan of is nog niet gestart. Uiteindelijk bleven maar tien projecten over die onderzocht konden worden. De eerste slotconclusie die getrokken kan worden is dat het aantal projecten zeer gering is. Deze vorm van vrijwilligerswerk door leerlingen, waarbij scholen en vrijwilligersorganisaties samenwerken staat nog in de kinderschoenen.

De tien projecten zijn bestudeerd door middel van telefonische gesprekken en vragenlijsten. Twee van de tien projecten zijn uitgebreid onderzocht door interviews te houden met de diverse betrokkenen. Uit het onderzoek blijkt dat voor zowel de leerlingen en de scholen als voor de vrijwilligersorganisaties profijt te behalen is bij een goede samenwerking. De leerlingen kunnen veel kennis en ervaring opdoen. Voor de scholen levert het extra naamsbekendheid op en een extra manier van lesgeven. Vrijwilligerorganisaties profiteren door de aanwezigheid van extra vrijwilligers op de korte termijn en hopelijk ook op de lange termijn. Daarnaast komen zij in aanraking met een vaak nog onbereikte groep van jonge mensen. Hierdoor ontstaat ook de mogelijkheid van een reflectie op de eigen organisatie.

Daarnaast voordelen zijn er natuurlijk ook kosten aan de projecten verbonden. Dit zijn voornamelijk kosten in de zin van tijd en energie. Om de projecten te laten slagen is een aantal succesfactoren van belang. Een zestal

¹⁶ Hierbij moet niet vergeten worden dat het project op het moment van onderzoek pas een jaar draaide.

succesfactoren komen uit dit onderzoek naar voren: enthousiaste mensen, een goede samenwerking tussen betrokkenen, een open samenwerking tussen organisaties, concrete, interessante en haalbare projecten.

Geconcludeerd kan worden dat een groot aantal ingrediënten nodig is om een project te laten slagen. Enthousiaste kartrekkers, voldoende randvoorwaarden (tijd) en een goede samenwerking kunnen ervoor zorgen dat de projecten slagen. Het ontbreken van een van de ingrediënten kan er eenvoudig toe leiden dat een project niet van de grond komt of gaande het project veel problemen ondervindt. Uit de praktijkvoorbeelden wordt duidelijk dat een extra stimulans door de lokale, provinciale overheid, of door een ondersteuningsorganisatie ertoe kan bijdragen dat projecten wel van de grond komen. Overheden kunnen dit doen door geld of andere faciliteiten ter beschikking te stellen. Ondersteuningsorganisaties kunnen veelal de juiste mensen met elkaar in contact brengen.

De onderzochte projecten in dit onderzoek maken duidelijk dat vrijwilligerswerk door leerlingen, via een samenwerking van scholen en vrijwilligersorganisaties, ook in Nederland mogelijk is. De inzichten verkregen uit een vergelijking met het buitenland ondersteunen deze conclusie. Tot op heden is de ervaring in Nederland nog te gering om duidelijk uitspraken en aanbevelingen te doen over een succesvolle landelijke invoering. Het stimuleren van projecten, waarin geëxperimenteerd wordt met diverse vormen van vrijwilligerswerk door scholieren kan er voor zorgen dat de ervaring toeneemt. Afhankelijk van de ontwikkelingen die zich hierin zullen voordoen, kan het gewenst zijn door middel van een vervolgonderzoek over enkele jaren de ervaring met de huidige en met nieuwe projecten te achterhalen en te beschrijven.

Literatuur

Bentley, T. (1998). *Learning beyond the classroom, education for a changing world*. London/New York: Routledge.

Boetes, B. & Talen, B. (2001). *Vrijwilligerswerk en Onderwijs in Overijssel. Vrijwilligerswerk als verplicht maatschappelijke activiteit binnen het onderwijs. Ervaringen van vijf deelprojecten; beroepsopleidingen, volwasseneducatie en voortgezet onderwijs*. Zwolle: ROC Landstede/ Vrijwilligerscentrale Zwolle.

Bowley, E., Heaser, T. & Plaut, J. L. (2000). *Lessons Learned From the Development of Community Service Work-Study Programs*. Minneapolis: Minnesota Campus Compact.

Broenink, N. (2001). *Onbetaalbare Binding. Niet-financiële beloningsaspecten en de binding van medewerkers aan een organisatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bruin, E. de. (2001). Een soap voor identificatie. *NRC Handelsblad*, 18 januari 2001.

Campus Compact. (2000). *Essential Service-Learning Resources Brochure*. Providence: Brown University.

CBS. (2001). *Statistisch Jaarboek*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CNV wil stage verplicht stellen voor jongeren. *NRC Handelsblad*, 15 januari 2002.

Daal, H. J. van. (2001). *Het middenveld als smeltkroes? Verschuivingen in deelname aan verenigingsleven en vrijwilligerswerk in multicultureel Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- Dekker, P. (red.) (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken. Civil Society en Vrijwilligerswerk III*.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.
- Exley, R. J. (1998). Service learning and curricular integration. *Service Learning Resource Guide* Vol. 1, No. 1. Washington: American Association of Community Colleges.
- Gaskin, K. & Smith, J. D. (1995). *A new civic Europe? A study of the extent and role of volunteering*. London: The Volunteer Centre UK.
- Gilson, J. & Ottenritter, N. (1999). The service learning journal: writing to learn. *Service Learning Resource Guide* Vol. 2, No. 2. Washington: American Association of Community Colleges.
- Heinsius, J., Heijnk, A. & Lassen, B. (2001). *De generatie @. Trendrapport jongeren & vrijwilligerswerk*. Utrecht: NOV/sVM.
- Hijink, A. (2000). De spruitjeslucht voorbij. Scholen en vrijwilligersorganisaties. *Vernieuwing, tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*, jrg. 59, nr. 6.
- Hijink, A. e.a. (1998). *Jong geleerd. Vrijwilligerswerk, een thema in het onderwijs*. Utrecht: NOV.
- Houten, M. van. (2000) *Alleen als het echt wat voorstelt. Jongeren over vrijwilligerswerk en certificaten. Verslag van 48 interviews met jongeren*. Utrecht: NIZW.
- Huizing, A. (2001). *Een ervaring rijker. Over het (h)erkennen van vaardigheden opgedaan in vrijwilligerswerk*. Utrecht: NIZW.
- Hulsbeek, M. e.a. (2001). *Vrijwillig op stap. Draaiboek voor het opzetten van een traject voor jongeren en vrijwilligerswerk (binnen de schoolsituatie)*. Enschede: SLO.
- Institute for Volunteering research. (1998). Abstracts from the first issue of Voluntary Action. *Voluntary Action. The journal of the Institute for Volunteering Research*, Winter 1998, Vol. 1 Nr. 1

- Let's Volunteer. (2001). *Jongeren voor mantelzorg*. (video/cr-rom)
- Muligan, J. (1995). *Take part! Service Learning in Schools*. Community Service Volunteers
- NOV (2001). *Verslag ronde tafelbijeenkomst Onderwijs en Vrijwilligerswerk van vrijdag 6 juli 2001*.
- NOV (2001). *Overzicht activiteiten jongeren, onderwijs en vrijwilligerswerk*.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (1997). *Uitsluitend vrijwillig?! Maatschappelijk actief in het vrijwilligerswerk*. Den Haag: SDU.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2000). *Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur*. Den Haag: SDU.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2000). *Alert op vrijwilligers*. Den Haag: SDU.
- Robinson, G. (1999). Community colleges broadening horizons through service learning, 1997-2000. *Project Brief*. Washington: American Association of Community Colleges.
- Robinson, G. (2000). Creating Sustainable Service Learning Programs: Lessons Learned from the Horizons Project, 1997-2000. *Project brief*. Washington: American Association of Community Colleges.
- Stilzitten is niks. Lessen over vrijwilligerswerk in de basisvorming* (map). Vrijwilligerswerk in Onderwijs (cd-rom). (z.j.) Rotterdam: Stichting De Meeuw. (z.j.)
- Skinner Westat, R. & Chapman, C. (1999). *Service-Learning and Community Service in K-12 Public Schools*. National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education.
- The international award for young people, The Netherlands*. Wassenaar (Brochure). The international award for young people. (z.j.)
- The National Institute on Out-of-School Time Center for Research on Women. (1999). *Tips for effective Service-Learning Projects, in Out-of-School Time Programs*. Wellesley College.

Thomas, S. (1997). Student volunteers reach out nearby community groups. *Daily Trojan* 3 september 1997.

Tweede Kamer der Staten Generaal. (1997). *Vergaderjaar 1997-1998*, 25 600 XVI, nr. 34, Den Haag: SDU.

Tweede Kamer der Staten Generaal. (2000). *Vergaderjaar 2000-2001*, 27 400 XVI, nrs. 31, 33 en 87, Den Haag: SDU.

Wilbrink, I. (Red.). (1997). *Inspelen op pick en mix. Ervaringen met het werven van jongeren voor vrijwilligerswerk*. Utrecht: NOV.

Willems, L. (1993). Vrijwilligerswerk tussen altruïsme, eigenbelang en burgerzin. *Sociale interventie*, jrg 2, nr.1.

Bijlage:

Effecten van service learning in de Verenigde Staten

Binnen het Amerikaanse programma *Learning In Deed* werden de uitkomsten van onderzoeken naar de effecten van service learning op jongeren, scholen en de gemeenschap in kaart gebracht. Hieronder volgt per doel kort een aantal onderzoeksbevindingen. Voor een complete beschrijving en literatuurverwijzing naar de diverse onderzoeken verwijzen wij naar www.learningindeed.org.

De volgende effecten zijn gevonden bij leerlingen die deel hebben genomen aan vrijwilligerswerk:

1. Effecten op de persoonlijke en sociale ontwikkeling van leerlingen
 - Bij middelbare- en hogere schoolleerlingen namen verantwoordelijkheidsgevoel, communicatievaardigheden en educatieve competentie toe (Weiler, 1998)
 - Leerlingen die vrijwilligerswerk hadden gedaan waardeerden 'verantwoordelijkheidsgevoel' hoger dan leerlingen in een controlegroep. Ook bleken zij zich verantwoordelijker te voelen jegens de school (Leming, 1998)
 - Leerlingen vinden zichzelf sociaal vaardiger dan voor deelname aan het vrijwilligerswerk (Scales en Blyth, 1997; O'Bannon, 1999; Morgan en Streb, 1999)
 - Leerlingen die deelnemen aan vrijwilligerswerk benaderen andere mensen vriendelijker, ze zijn behulpzamer ingesteld en ze vinden het belangrijker om hun best te doen (Berkas 1997)

- Lagere- (5-9 jaar) en middelbare schoolleerlingen (9-13 jaar) vertoonden in mindere mate gedragsproblemen en vijandigheid (Stephens 1995; Yates, 1996)
 - Leerlingen die vrijwilligerswerk deden werden minder vaak bij de rector geroepen voor strafopdrachten (Follman, 1997; 1998).
 - Leerlingen die vrijwilligerswerk deden gaven vaker aan culturele diversiteit te accepteren (Melchior, 1999; Berkas, 1994)
 - Leerlingen vonden het leuk om anderen te helpen, ze werden betrouwbaarder voor anderen en voelden zich meer op hun gemak in de communicatie met etnisch verschillende groepen (Loesch-Griffin e.a., 1995).
2. Effecten op maatschappelijke verantwoordelijkheid
- Leerlingen begrijpen beter hoe de regering werkt (Berkas, 1997)
 - Leerlingen (5-13 jaar) begrijpen beter wat er van hen als burger verwacht wordt (Stephens, 1995)
 - Leerlingen (13-18 jaar) die deelnemen aan vrijwilligerswerk zijn waarschijnlijk 15 jaar later meer betrokken bij vrijwilligersorganisaties, en er is meer kans dat zij gaan stemmen (Youniss e.a., 1997; Yates en Youniss, 1998)
 - Leerlingen (13-18 jaar) beschikken over meer politieke kennis en hebben eengrotere wens omzlf politiek actief te worden (Morgan en Streb, 1999)
 - Leerlingen die als vrijwilliger hebben gewerkt hebben het gevoel dat ze wat kunnen betekenen in de maatschappij (Cairn, 1999).
3. Effecten op academisch leren
- Vrijwilligerswerk en hogere cijfers hangen samen (Shumer, 1994; O'Bannon 1999)
 - 38% van de scholen met vrijwilligersprojecten wijzen aan dat de cijfers van de leerlingen die aan de projecten deelnamen in 76% van de gevallen verbeterden (Follman, 1999)
 - Leerlingen (5-13 jaar) die vrijwilligerswerk deden verbeterden hun probleemoplossend vermogen en kregen meer interesse in een vervolgopleiding op academisch niveau (Stephens, 1995)
 - Leerlingen die deelnamen aan vrijwilligerswerk kwamen vaker op tijd, deden meer klassetaken en namen vaker het initiatief tot het stellen van vragen (Loesch-Griffin e.a., 1995)
 - Scholen met een vrijwilligersprogramma rapporteren een jaarlijkse toename in de les in een periode van drie jaar (Follman, 1998; 1999; O'Bannon, 1999)
 - Leerlingen die deelnemen aan vrijwilligersproject hebben een hoger aanwezigheidscijfer dan leerlingen die niet deelnemen (Shaffer, 1993; Supik, 1996; Shumer, 1994)

4. Effecten op het verkennen van carrièremogelijkheden en -wensen
 - Leerlingen geven aan dat ze zich door vrijwilligerswerk werkervaring en communicatievaardigheden opdoen en dat ze meer kennis verkrijgen van diverse carrièremogelijkheden (Berkas, 1997; Billig e.a., 1999)
 - Leerlingenontwikkelen door het vrijwilligerswerk een positieve houding jegens werk (Wieler, LaGoy, Crane en Rovner, 1998).
5. Effecten op het schoolklimaat
 - Vrijwilligerswerk leidt tot meer wederzijds respect tussen leraren en leerlingen (Weiler e.a., 1998)
 - Door vrijwilligerswerk ontstaan nauwere banden tussen leerlingen onderling, docenten onderling, en tussen docenten en leerlingen (Weiler e.a., 1998)
 - Leraren en leerlingen geven aan dat het schoolklimaat verbeterd is door een gevoel van verbondenheid met de school (Weiler e.a., 1999).
6. Effecten op de gemeenschap
 - Leden uit de gemeenschap die als partners met de school samenwerken in een vrijwilligersproject zien de jeugd als een waardevolle bron en een positieve bijdrage aan de gemeenschap (Billig en Conrad, 1997; 1999; Weiler e.a. 1999; Melchior 1999; Kingland e.a., 1995; Kinsley, 1997)

